

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1937/1-VIII/7 24.12.2009. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој II редовној седници, 24.12.2009. године – на основу чл. 211. став 1. алинеја 14. и члана 256. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: **ОДНОС ИМПЛИЦИТНИХ И ЕКСПЛИЦИТНИХ МЕРА ЛИЧНОСТИ – МОГУЋНОСТИ ТЕСТА ИМПЛИЦИТНИХ АСОЦИЈАЦИЈА У ПРОЦЕНИ БАЗИЧНИХ ДИМЕНЗИЈА ЛИЧНОСТИ**, докторанда Љиљане Лазаревић.

За ментора је одређен проф. др Горан Кнежевић.

Доставити: 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
---	---

Факултет Филозофски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

04/1-2 бр. 6/1665

(број захтева)

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука13.01.2010.

(датум)

(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ**за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације**

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06),
дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Однос имплицитних и експлицитних мера личности -Могућности Теста имплицитних асоцијација у процени базичних димензија личности

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ

психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Љиљана (Бранко) Лазаревић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање:

Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања:

2005.

Назив мастер рада кандидата:

Кибернетички модел К. Момировића и Кател-Хорнова теорија интелигенције као теоријски модел факторске структуре батерије заиспитивање интелектуалних способности KOG 9

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Филозофски фак.Година одбране магистарске тезе: 2007.

Обавештавамо вас да је

Наставно-научно веће

на седници одржаној

24.12.2009.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

Odeljenju za psihologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Odnos implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti – mogućnosti Testa implicitnih asocijacija u
proceni bazičnih dimenzija ličnosti

-obrazloženje predloga teme doktorske disertacije-

Mentor: prof dr Goran Knežević

Student: Ljiljana Lazarević
broj indeksa: 4P070017

UVOD

Eksplisicne mere u procenjivanju individualnih razlika

U oblasti psihologije individualnih razlika u proceni kognitivnih i afektivnih konstrukata, opšte uverenje je da je najpovoljnije vršiti multi-metodsku procenu kako bi se konstrukti pouzdano i validno procenili (Greenwald, Banaji, Rudman, Farnham, Nosek & Mellott, 2002; McCrae & Weiss, 2007; Vazire, 2006). Iako različiti metodi procene ličnosti imaju podjednako dugačku istoriju, istraživači se najviše oslanjaju na mere samoizveštaja (self-report, S podaci ili S mere) i rejtinge opservera (observer ratings, R podaci ili R mere), pri čemu dominantan izvor prikupljanja podataka predstavljaju mere samoizveštaja (Craig, 2007; Larsen & Buss, 2008; Paulhus & Vazire, 2007).

Upotreba mera samoizveštaja ima nekoliko veoma značajnih prednosti (Paulhus & Vazire, 2007). Prvo, podaci koje dobijamo na ovaj način odlikuje bogatstvo informacija (prilika da se posmatra veliki opseg ponašanja i dostupnost intrapsihičkih informacija, kao što su misli, osećanja i senzacije). Drugo, osobe su često veoma motivisane da saopštavaju o sebi, što može doprineti validnosti dobijenih podataka. Na kraju, ovaj vid podataka odlikuje praktičnost, odnosno njihova upotreba je efikasna i nije skupa.

Međutim, mere samoizveštaja "pate" od nekoliko ozbiljnih nedostataka (Paulhus & Vazire, 2007). Pre svega, neki ljudi pokazuju tendenciju da odgovaraju na pitanja na način koji interferira sa validnošću odgovora, kao što su socijalno poželjno odgovaranje, akviesencija i ekstremno odgovaranje. Osim toga, ograničenja u dostupnosti podataka koje imamo sami o sebi, kao i kulturna ograničenja, mogu uticati na validnost podataka. Dodatno, kvalitet podataka koji se na taj način prikuplja zavisi od ispitanikove volje da izvesti o svojim unutrašnjim stanjima, kao i od njegove sposobnosti da ta stanja adekvatno izrazi.

Pošto ne postoje apsolutni kriterijumi na osnovu kojih bi samoizveštaji mogli da budu evaluirani, dokazi o konstrukt validnosti se prikupljaju iz više izvora (najčešće su to korelacije sa rejtinzima opservera, ali se koriste i bihejvioralni podaci i podaci o životnim događajima) (Paulhus & Vazire, 2007).

Rejtinzi opservera imaju nekoliko veoma značajnih prednosti. Pre svega, pružaju nam bar donekle objektivniju sliku o posmatranoj osobi, a prikupljanjem više rejtinga o istoj osobi podiže se pouzdanost dobijenih mera. U prilog upotrebe rejtinga u svrhe procene postoje brojni dokazi koji pokazuju da R podaci pružaju pouzdanu, stabilnu i validnu procenu crta ličnosti (Costa & McCrae, 2008; Johnson, 1997; McCrae & Weiss, 2007). Druga prednost upotrebe R mera je u tome što se izbegava davanje socijalno poželjnih odgovora. Neka istraživanja pokazuju da su rejtinzi manje podložni preuveličavanju i umanjivanju u odnosu na mere samoizveštaja, kao i da je stupanj slaganja mera veći kada je reč o domenima koji su poželjni, koji se često javljaju i koji se lakše opserviraju u ponašanju, kao što su Ekstraverzija ili Savesnost (više nego Saradljivost) (Gosling, John, Craig & Robins, 1998; John & Robins, 1993; Heyes & Dunning, 1997; Szarota, Zawadzki & Strelau, 2002). Drugim rečima, rejtinzi opservera pružaju validniju procenu opservabilnih crta ličnosti. Autori smatraju da je jedan od razloga

zbog kojih je zaključivanje o crtama drugih osoba u velikoj meri ispravno i taj što je zaključivanje zasnovano na proceni divergentnog seta relevantnih ponašanja.

Međutim, podaci prikupljeni rejtinzima takođe imaju nekoliko nedostataka (McCrae & Weiss, 2007). Pre svega, bez obzira na to koliko je procenjivana osoba bliska i koliko god da posmatrač može precizno da izvesti o sopstvenim osobinama, nikada nema onoliko informacija (kao što su misli, osećanja i motivi) na osnovu kojih bi donosio zaključke kao u slučaju davanja samoizveštaja (Paulhus & Vazire, 2007). Osim toga, kao i u slučaju mera samoizveštaja i ovde postoji opasnost od nekih pristrasnosti u odgovaranju (npr. akviesencija, ekstremno odgovaranje). Dodatno, iako se socijalna poželjnost obično ne javlja u rejtinzima opservera, ukoliko je reč o proceni veoma bliske osobe, kod posmatrača se može javiti tendencija da prikaže osobu u nešto povoljnijem svetlu (tj. pristrasnost u pogledu preuveličavanja ili smanjivanja nekih osobina). Takođe, može doći i do fundamentalne greške atribucije, odnosno tendencije da se naglase dispozicije nad situacionim faktorima u objašnjavanju ponašanja (Gilbert, 1998). Na kraju, opserveri često neće biti u mogućnosti da izveste o ponašanju osobe u nekim specifičnim situacijama.

Kada se razmatra odnos mera samoizveštaja i rejtinga, istraživanja pokazuju da S i R podaci umereno koreliraju, na osnovu čega možemo da vidimo da ne postoji potpuno preklapanje (Vazire, 2006; Costa & McCrae, 2008). Drugim rečima, umerene korelacije ovih mera ukazuju na to da se samo oko polovine objašnjene varijanse u skalama može pripisati samim crtama koje stoje u osnovi.

Implicitne mere u procenjivanju individualnih razlika

U pokušaju da se prevaziđu ograničenja eksplicitnih, a naročito mera samoizveštaja, istraživači su poslednjih godina počeli da razvijaju nove tehnike koje se jednim imenom mogu nazvati *implicitne tehnike* (Greenwald, McGhee, & Schwartz, 1998). Glavna ideja koja leži u osnovi svih implicitnih tehnika jeste da se pomoću njih vrši procena konstrukta, koji nas zanima, bez direktnog traženja verbalnih izveštaja od ispitanika. Uvođenjem implicitnih mera u psihologiju individualnih razlika stvaraju se mogućnosti za dodatnu validaciju eksplicitnih mera. Ipak, važno je napomenuti da autori koji dominantno u svojim istraživanjima koriste implicitne mere ne zagovaraju napuštanje eksplicitnih mera, već naprotiv, pokušavaju da daju odgovore na brojna pitanja o teorijskoj utemeljenosti implicitnih mera, prirodi procesa koji stoje u njihovoj osnovi, metodološkim problemima i o odnosu implicitnih i eksplicitnih mera.

Teorijska utemeljenost implicitnih mera

Uprkos ogromnom broju ogleda koji su poslednjih par decenija sprovedeni i sve savršenijoj metodologiji, istraživači implicitnih procesa uglavnom ne ističu iz kojeg teorijskog okvira polaze, pa zbog toga neki autori ceo pristup smatraju *ateorijskim* (Fazio & Olson, 2003). Međutim, ispravnije bi možda bilo reći da istraživači implicitnih procesa dolaze iz različitih teorijskih pravaca a da koriste isti metodološki "alat". Ipak, ono oko čega je među istraživačima, u velikoj meri, postignut konsenzus je da

predmet merenja čine automatski procesi (evaluacije ili samoevaluacije), u čemu se može prepoznati uticaj takozvanih *dualnih teorija*.

Naime, paradigma merenja implicitnih procesa dolazi iz oblasti socijalne kognicije, pa su i teorije i modeli prvobitno bili usmereni na merenje implicitnih stavova (Fiske & Taylor, 2008). U ovoj oblasti dominantne su takozvane *dualne teorije*. Ove teorije su razvijene u oblasti ispitivanja stavova (Model verovatnoće obrade, (Petty & Caccioppo, 1986; Petty & Wegener, 1999), Heurističko sistematski model (Chen & Chaiken, 1999), Model dualnih stavova (Wilson, Lindsey & Schooler, 2000)), ponašanja (MODE model, Fazio & Towles-Schwen 1999) i atribucija (Trope & Gaunt, 1999). Suštinu većine modela dualnih procesa čini shvatanje da postoje dva kvalitativno različita moda kognitivnog funkcionisanja: "sistematski" (centralni), koji podrazumeva ulaganje veće količine kognitivne energije u aktivnosti, a time i racionalnije razmišljanje i ponašanje, i "heuristički" (periferni), koji podrazumeva štednju kognitivne energije, oslanjanje na prečice u zaključivanju, odlučivanju i u ponašanju (Fiske & Taylor, 2008; Moskowitz, 2005). Osim toga, pretpostavka je da ljudi znatno češće angažuju heuristički mod procesiranja, a da samo u situacijama kada su dodatno motivisani i sposobni prelaze u centralni mod, kada sistematski obrađuju informacije, razmatraju ishode i donose racionalne odluke.

Poseban tip modela dualnih procesa, u odnosu na ostale modele, više razmatra aspekte automatskog aktiviranja formiranih asocijativnih veza. Ovakvi modeli su razvijeni kako u oblasti formiranja i menjanja stavova - Faziov MODE model (Fazio & Towles-Schwen 1999;), tako i u domenu individualnih razlika (Greenwald & Farnham, 2000).

Zasnovano na pristupu dualnih modela i pretpostavke da je moguće razlikovati implicitni i eksplicitni mod procesiranja, istraživači pretpostavljaju da je moguće razlikovati implicitne i eksplicitne self-asocijacije (Asendorpf, Banse & Mücke, 2002). Pod self-asocijacijama se podrazumeva asocijativna mreža svih asocijacija koncepta selfa i atributa koji opisuju ličnost. Eksplicitne self-asocijacije se zasnivaju na informacijama koje osoba daje o sebi, najčešće putem samoizveštaja. One sadrže kako validne informacije (one koje su introspektivno dostupne), tako i nevalidne informacije (koje su posledica manipulacije utiskom, samozavaravanja ili su posledica greške merenja). Implicitne self-asocijacije se zasnivaju na informacijama koje osoba ne daje voljno, odnosno sadrže one informacije koje su dostupne primenom određenih metodoloških postupaka. Pri tome, očekivano je da su implicitne mere robustnije u odnosu na mere samoizveštaja u pogledu samoprikazivanja i drugih distorzija koje mogu da karakterišu podatke prikupljene eksplicitnim merama (Greenwald et al, 1998; Wilson et al, 2000).

Priroda procesa koji stoje u osnovi implicitnih mera

Uprkos velikoj popularnosti implicitnog merenja stavova, stereotipa i drugih kognitivnih konstrukata i tome što je razvijen veći broj implicitnih tehnika, nije uvek najjasnije na šta se zapravo misli kada se kaže *implicitna mera* i koji su to procesi koji stoje u njihovoj osnovi (DeHouwer, 2006; DeHouwer, Teige-Mocigemba, Spruyt & Moors, 2009). U literaturi postoji opsežna rasprava o prirodi

procesa koji stoje u osnovi implicitnih mera i prvobitno su autori bili skloni da izjednače *implicitne* i *nesvesne* procese. Međutim, istraživanja pokazuju da iako implicitne mere mogu nekada da registruju nesvesne stavove i kognicije, ne može se pretpostaviti da ishodi implicitnog merenja pokazuju direktnu meru nesvesnih kognicija (DeHouwer, 2006). U novijoj literaturi pojam *implicitno* se vezuje za funkcionalna svojstva koncepta *automatsko*. Pa tako, smatra se da se implicitno može opisati svojstvima kao što su: *nenamerno, nezavisno od cilja, efikasno, nekontrolisano, vođeno stimulusom, autonomno i brzo* (De Houwer, 2006; DeHouwer & Moors, 2007). U prilog konceptualne analize koju razvija DeHuver idu i rezultati brojnih istraživanja koja proističu iz dualnih teorija, a koja pokazuju da se implicitni i eksplicitni aspekt u stavovima i kognicijama može razlikovati kako u pogledu same prirode ispitivanih procesa, tako i u pogledu adekvatnosti metoda kojima bi se oni procenjivali (DeHouwer, 2006).

Veoma značajan doprinos u pokušaju razumevanja prirode procesa koja teže da izmere implicitne tehnike daju i istraživanja koja pomoću tehnika kojima se služe neuronauke, pokaže da li je reč o nenamernim, nesvesnim i nekontrolabilnim procesima. Opšte je prihvaćeno (Cacioppo, Bernston, Lorig, Norris, Rickett & Nusbaum, 2003; Ito & Cacioppo, 2007) da je i pored ograničenja koja za sada imaju tehnike neuroodslikavanja (ne postoji jedan-na-jedan mapiranje neuralnih i implicitnih psiholoških procesa što onemogućava izvođenje redukcionističkih zaključaka) potpuno razumno primeniti teorije i metode neuronauka u proučavanju ovih procesa, jer upravo ove tehnike značajno pomažu u otkrivanju implicitnih procesa. Iako istraživanja implicitnih procesa nisu dala konačne odgovore na brojna pitanja koja se u ovom polju nameću, veći broj istraživanja (Cunningham, Johnson, Raye, Gatenby, Gore & Banaji, 2004; LeBar Gatenby, Gore, LeDoux & Phelps, 1998; LeDoux, 2000; Phelps, Cannistraci & Cunningham, 2003) je pokazao da prilikom evaluativnog procenjivanja dolazi do aktivacije amigdala. Osim toga, pokazuje se da na neuralnom planu možemo napraviti razliku između implicitnih i eksplicitnih evaluacija (Cunningham, Johnson, Gatenby, Gore & Banaji, 2003; Cunningham et al, 2004). Prilikom implicitnih i eksplicitnih evaluacija dolazi do aktivacije desnog inferiornog prefrontalnog korteksa (PFC). Međutim, u eksplicitnim evaluativnim procesima, dolazi do aktivacije i medijalnog i desnog ventrolateralnog PFC-a.

Može se zaključiti da rezultati konceptualnih analiza (DeHouwer, 2006; DeHouwer & Moors, 2007) i brojnih istraživanja, kako onih koja se služe različitim statističkim postupcima (npr. Nosek, 2005; Nosek & Smyth, 2007), tako i onih u kojima se primenjuju metode neuroodslikavanja (npr. Cunningham et al, 2004; LeBar et al, 1998; Phleps et al, 2003) daju dovoljno dokaza da je potrebno praviti razliku između implicitnih i eksplicitnih evaluacija, a da tek razmatrane zajedno daju potpuniju sliku o iskustvima pojedinca.

Test implicitnih asocijacija (IAT)

Implicitne tehnike koje se danas smatraju metodološki i empirijski najrazrađenijim i najosnovanijim su tehnike koje se baziraju na merenju i analizi vremena reakcije (RT) u određenim zadacima (takozvana grupa RT implicitnih tehnika) (Wittenbrink & Schwarz, 2007). Set ovih, relativno novih implicitnih mera, za razliku od standardnih eksplicitnih mera, procenjuje automatske evaluativne odgovore na objekat merenja. Naime, zadatak ispitanika se ne sastoji u direktnoj evaluaciji objekta, reprezentata merenog konstrukta, već se pred subjekte postavljaju različiti jednostavni zadaci u kojima se od njih traži da brzo reaguju na određene stimuluse (predstavnik kategorija merenih konstrukata) koji im se prikazuju. Ovakvi odgovori se javljaju izuzetno brzo, već posle nekoliko stotina milisekundi nakon susretanja sa stimulusima. Na osnovu toga istraživači su pretpostavili da oni barem delimično proizlaze iz procesa koji su oslobođeni namere i koji su van svesnosti i kontrole (DeHouwer & Moors, 2007).

U grupu RT implicitnih tehnika ubrajaju se različite varijante standardne procedure primovanja kao i procedure kompeticije odgovora, među kojima je najpoznatiji Test implicitnih asocijacija (Implicit Association Test - **IAT**) (Greenwald et al, 1998). Istraživači smatraju da je IAT potencijalno koristan za svrhe identifikovanja širokog spektra socijalno značajnih asocijativnih struktura, a osnovna svrha je da daje procenu jačine asocijacija između koncepata i atributa, odnosno relativnu jačinu asocijacija između parova koncepata (tj. *kategorija* i *atributa*).

Prvobitno, IAT je bio namenjen merenju evaluativnih asocijacija koje stoje u osnovi implicitnih stavova. Implicitni stavovi se manifestuju kao akcije ili sudovi koji su pod kontrolom automatski aktiviranih evaluacija, pri čemu kod ispitanika ne postoji svest o toj kauzaciji (Greenwald et al, 1998). Procedura IAT-a upravo teži proceni implicitnih stavova time što se zasniva na merenju automatskih evaluacija koje stoje u njihovoj osnovi. Poslednjih nekoliko godina, fokus istraživača koji kao glavno metodološko oruđe koriste IAT, sa stavova se proširuje i na domen ličnosti (crte ličnosti, identitet, self-asocijacije) (Bosson, Swann & Pennebaker, 2000; Greenwald & Farnham, 2000; Steffens & Schulze König, 2006; Schnabel, Asendorpf & Greenwald, 2007).

Osnovna ideja u IAT je da će biti lakše mapiranje dva pojma na istom odgovoru kada su ti koncepti slični ili asocirani u memoriji nego kada su pojmovi nepovezani ili manje slični. Pretpostavka koja stoji u osnovi IAT je da će ispitanici brže, odnosno lakše odgovarati u onom zadatku u kome su parovi polova atributa i koncepta-mete (ili parovi polova koncepta-mete i polova nekog drugog koncepta) visoko asocirani (Schmukle & Egloff, 2005; Steffens & Schulze König, 2006). Drugim rečima, ispitanici će reagovati brže ako jedan par blisko asociranih kategorija zahteva jedan, a drugi par asociranih kategorija drugi odgovor (Steffens & Plewe, 2001). U situaciji kada je stimulus prezentovan, na primer sa leve strane, to će automatski aktivirati reprezentacije odgovora koje su asocirane sa levom prostornom pozicijom (npr. pritiskanje levog tastera). Kada se automatski aktivirane reprezentacije odgovora razlikuju od reprezentacija tačnih odgovora (npr. pritiskanje desnog tastera u odgovoru na stimulus prezentovan sa leve strane ekrana) izbor odgovora će biti usporen u odnosu na situaciju u kojoj je reprezentacija tačnog odgovora aktivirana automatski (DeHouwer, 2003). Na primer, zamislimo situaciju

u kojoj razmatramo vreme reakcije u zadatku u kojem su reprezentni kategorije *Ja* (npr. moje) i reprezentni kategorije *Savestan* (npr. organizovan) zahtevaju istu reakciju (tj. odgovor na levi taster) i situaciju u kojoj su reprezentni kategorije *Drugi* (npr. njihovo) i reprezentni kategorije *Nesavestan* (npr. lenj) zahtevaju drugačiju reakciju (tj. odgovor na desni taster). Prosečno vreme reakcije u ovom zadatku se poredi sa zadatkom u kojem reprezentni kategorija *Ja* i *Nesavestan* zahtevaju jedan odgovor, a reprezentni kategorija *Drugi* i *Savestan* drugi odgovor. Ispitanici koji brže reaguju na zadatak "Ja ili Savestan" u odnosu na zadatak "Ja ili Nesavestan" jače asociraju self sa savesnošću, odnosno pokazuju implicitno prihvatanje savesnosti.

Autori ističu da je potencijalno veoma korisno svojstvo IAT-a to što omogućava otkrivanje stavova i drugih automatskih asocijacija čak i kod onih subjekata koji ne žele da ih svesno pokažu (Greenwald & Banaji, 1995; Greenwald et al, 1998). Upravo ovo svojstvo IAT-a koje omogućava da se izbegnu (barem delimično) sklonosti ispitanika da daju socijalno poželjne odgovore, oklevanje u davanju odgovora ili bilo kakvi drugi pokušaji simulacije sopstvenih stavova (ili iskaza) je ono što ih poslednjih godina čini veoma atraktivnim za upotrebu u oblasti socijalne kognicije i psihologiji individualnih razlika (Wittenbrink & Schwarz, 2007; Schnabel, Asendorpf & Greenwald, 2008).

Istraživanja (Asendorpf et al., 2002; Banse, Seise & Zerbis, 2001; Boysen, Vogel & Madon, 2006; Egloff & Schmukle, 2002; Steffens, 2004) pokazuju da iako nisu potpuno imuni na "lažiranje", IAT su znatno više imuni u odnosu na mere samoizveštaja, pri čemu je važno naglasiti da je mogućnost simuliranja rezultata bila povećana kada su ispitanici bili unapred instruisani kada da lažiraju (Kim, 2003). Pri tome, važno je naglasiti da efekti lažiranja na prosečne IAT skorove predstavljaju opasnost po validnost merenih individualnih razlika samo ukoliko postoji diferencijalno lažiranje, tj. ukoliko različiti pojedinci u različitom stepenu lažiraju. Međutim, istraživanja (Schnabel et al, 2006b) su pokazala da su IAT robustniji u odnosu na mere samoizveštaja kada je reč o prosečnim i diferencijalnim efektima lažiranja. Ipak, imajući u vidu da testovi implicitnih asocijacija ne pokazuju apsolutnu imunost na lažiranje, ne bi trebalo smatrati da IAT meri jedino jačinu automatskih asocijacija. Zbog toga autori (Schnabel et al, 2007) predlažu da istraživači posvete pažnju razvijanju algoritama pomoću kojih bismo mogli da razlikujemo rezultate dobijene iskrenim i lažnim odgovaranjem, kao i pitanjem toga kako napraviti IAT mere manje podložne lažiranju.

Kada je reč o detekciji socijalno poželjnih odgovora, čini se važnim napomenuti da IAT ne omogućavaju njihovu detekciju time što ispitanici nisu svesni sadržaja merenog konstrukta. Naprotiv, bojazan nekih psihologa da će se ova tehnika koristiti kao svojevrsan detektor laži, pomoću kojeg bismo bili u mogućnosti da otkrijemo "duboke i nepristupačne delove ličnosti koji nam govore više od onoga što ljudi saopštavaju" (Schnabel et al, 2007: 33) potpuno je neopravdana. U IAT-u sadržaj merenog konstrukta nije sakriven, ispitanici su svesni onoga što se ispituje, a osim toga slobodni su da odbiju da učestvuju u istraživanju.

IAT i implicitne tehnike su ponudile i rešenje za probleme koji su se javljali kod ispitanika koji ne mogu da artikuliraju svoje stavove, čak i kod onih ispitanika koji su motivisani da ih izraze, kao što može biti slučaj sa decom, neobrazovanim ili manje sposobnim (Thomas, Burton Smith & Ball, 2007). Takođe, one su postale korisno oruđe i u procenjivanju onih komponenti stavova ispitanika kojih oni sami nisu svesni. Implicitne tehnike omogućile su takođe i izbegavanje efekta prvog testiranja na retestiranje, do kojeg dolazi kada je eksperimentalna grupa svesna cilja ispitivanja u testu, pa se često koriste u eksperimentalnim istraživanjima promene stavova. Ukratko, ove tehnike omogućile su procenu stavova kojih ispitanici ili nisu svesni ili nisu voljni/sposobni da o njima iskreno i direktno izveste. Budući da se pretpostavlja da zahvataju automatske procese, smatra se i da nisu zavisne od konteksta i da stoga neće zavisiti od toga ko pita, na koji način pita i od drugih, za socijalni kontekst, relevantnih varijabli (Wittenbrink & Schwarz, 2007).

Kako "napraviti" IAT - izbor nadređenih kategorija i stimulusa

Fleksibilnost IAT-a, sa jedne strane, omogućava istraživaču da ispituje veoma širok opseg konstrukata, ali ga sa druge strane dovodi u "iskušenje" da izabere bilo koje četiri kategorije i proglasi ih dobrim reprezentima željenih konstrukata. Zbog toga što i naziv same kategorije i izabrani stimulus utiču na način na koji će ispitanik tumačiti koncept, veoma je važno pokloniti posebnu pažnju izboru superordiniranih kategorija i stimulusa koji će se tretirati kao njihovi reprezenti (Lane, Banaji, Nosek & Greenwald, 2007).

Da bismo bili u mogućnosti da izaberemo kategoriju, tj. njen naziv važno je pre svega precizno definisati predmet merenja, odnosno željeni konstrukt. Nekada je situacija veoma jednostavna, jer mnoge kategorije imaju svoje prirodne antonime, tj. kategorije poređenja (npr. savestan-nesavestan, muško-žensko itd). Autori (Lane et al, 2007) navode da u slučaju kada se kao metod koristi IAT, a ne postoji prirodan antonim, kategorije bi trebalo da budu jednostavne, međusobno isključive i po mogućstvu iz istog domena.

Više istraživanja je pokazalo da izbor kategorija ima uticaj na IAT efekat, ali da karakteristike stimulusa mogu značajno da ga promene (Nosek, Greenwald & Banaji, 2005). Važno pitanje koje se postavlja prilikom izbora stimulusa tiče se toga da li semantičke i evaluativne karakteristike utiču na *IAT efekat* (tj. relativnu jačinu povezanosti određenih atributa i koncepata) (Nosek et al, 2005). Studija ovih autora je pokazala da izbor različitih stimulusa koji pripadaju homogenom setu ne utiče na IAT efekat, ali da stimulusi koji utiču na tumačenje naziva kategorija utiču na skorove u IAT-u. Zbog toga je od posebnog značaja izabrati odgovarajuće reprezentе kategorija.

Na pitanje koji je optimalan broj stimulusa koje bi istraživači trebalo da koriste kao reprezentе superordiniranih kategorija, može se dati dvojak odgovor (Nosek et al, 2005). Sa jedne strane posmatrano, povećanjem broja stimulusa, možemo postići kako preciznije predstavljanje nadređenih kategorija, tako i smanjiti mogućnost da ispitanici nauče da kategorišu stimuluse samo na osnovu

prepoznavanja bez razumevanja značenja koncepta. Sa druge strane, smanjenjem broja stimulusa time što ne uključujemo one stimuluse koji nisu u najdirektnijoj vezi sa značenjem date kategorije, snižava se i mogućnost od "razvodnjavanja" nadređene kategorije. Osim toga, smanjenjem broja stimulusa, pred istraživače se postavljaju manje restriktivni zahtevi prilikom dizajniranja IAT-a, naročito u situacijama u kojima postoji malo smislenih reprezenata date kategorije.

Iako su Grinvald i saradnici (Greenwald et al, 1998) primetili da ne postoje dramatične promene u IAT efektu kada se koristi 5 stimulusa po kategoriji u odnosu na situaciju u kojoj se koristi 25 stimulusa po kategoriji, Nosek i saradnici (Nosek et al, 2005) navode da nakon pionirskog rada Grinvalda i saradnika, istraživači ovoj temi nisu posvetili adekvatnu pažnju. Zbog toga su sproveli opsežnu studiju sa ciljem konačnog utvrđivanja optimalnog broja stimulusa koja je pokazala da sve dok istraživači ne koriste minimalan broj stimulusa (tj. jedan) po kategoriji nema jakog uticaja na IAT efekat, pouzdanost ili korelacije sa eksplicitnim merama.

Na osnovu prethodno rečenog, mogu se izvesti neki zaključci u vezi sa izborom nadređenih kategorija i stimulusa (Nosek et al, 2005). Izbor naziva kategorija bi trebalo da bude takav da omogući dvostruki cilj: da direktno odražava željeni konstrukt i da se omogući ispitanicima jednostavno identifikovanje kategorije kojoj stimulus pripada. U pogledu izbora i broja stimulusa, optimalno rešenje je ono u kojem je napravljen izbor manjeg broja primera koji su odlični predstavnici nadređenih kategorija. Drugim rečima, poželjno je izabrati one stimuluse koji se lako mogu klasifikovati s obzirom na zadate nadređene kategorije, koji se ne mogu greškom svrstati u neku drugu kategoriju i koji dobro reprezentuju dati pojam. Poštovanjem ovih preporuka omogućava se značajno poboljšanje konstrukt validnosti testa implicitnih asocijacija.

Metrijske karakteristike IAT

Različiti pristupi koji se odnose na tretman varijabli i njihovih metrijskih karakteristika odražavaju različite istraživačke tradicije eksperimentalnih i korelacionih istraživanja. Korelaciona psihologija je zainteresovana za procenu individualnih razlika, a varijansu procedure posmatra kao neželjenu varijansu greške. Za razliku od toga, u okviru eksperimentalne psihologije istraživači su fokusirani na internu validnost same procedure, a individualne razlike posmatraju kao varijansu greške (Schnabel et al, 2007). S tim u vezi, procena metrijskih karakteristika a naročito validnosti, IAT-a je nešto drugačija u odnosu na procenu kod mera samoizveštaja. Naime, IAT predstavlja proceduralni format za merenje implicitne kognicije, a ne jedinstvenu meru specifičnog konstrukta, pa ne postoji jedinstvena "formula" koju bi trebalo validirati. Dva IAT-a imaju malo zajedničkog osim iste procedure. Zbog toga, postoje opšte (koje se odnose na format) i specifične (koje se odnose na konstrukt) teme koje je potrebno razmotriti prilikom

provere pouzdanosti i valjanosti IAT¹. Konkretna IAT procedure, dizajnirane za različita istraživanja, se međusobno najčešće veoma razlikuju, pa se usled toga vrednosti pokazatelja različitih metrijskih karakteristika (različiti koeficijenti pouzdanosti, validnosti itd.) kreću u relativno širokim rasponima. Generalno, implicitne mere koje se baziraju na merenju RT, kada se porede sa standardnim eksplicitnim merama stavova, imaju manju pouzdanost (Buchner & Wippich, 2000; Perruchet & Baveaux, 1989, prema Lane et al, 2007). Značajna varijansa greške se veoma lako javlja u studijama u kojima se meri RT, jer i najmanje promene ili dešavanja u spoljašnjem okruženju ili unutar ispitanika (npr. čuje se jak zvuk sa ulice ili čak ispitanik trepne ili kine) koja se dese u vreme pojavljivanja stimulusa, mogu da dovedu do irelevantne varijabilnosti u RT-u. Tako su meta-analize velikog broja studija pokazale da interna konzistentnost IAT-a (izražena preko Kronbah Alfa koeficijenta) u proseku iznosi .79 (Hofmann, Gawronski, Gschwender, Le & Schmitt, 2005). Test-retest pouzdanost IAT se u zavisnosti od konkretnog stava koji se meri (npr. politički, stav prema nacionalnim manjinama itd.) kreće u opsegu od .25 do .69, a kako meta-analize pokazuju pouzdanost se najčešće kreće oko .50 (Bosson et al, 2000).

Jedan od načina kojim se često proverava validnost testova implicitnih asocijacija je provera njihove kriterijum validnosti. Najčešće se koriste dve varijante provere kriterijum validnosti: jedna, preko grupne pripadnosti ispitanika ili određenog njihovog opredeljenja, i druga preko povezanosti sa eksplicitnim merama.

Provera kriterijum validnosti preko grupne pripadnosti bazira se na već utvrđenom socijalno-psihološkom zakonu da postoji preferencija za sopstvenu grupu u odnosu na tuđe. U skladu sa tim, kriterijum validnost implicitnih mera se proverava tako što se ispituje pretpostavka da će ispitanici pripadnici određene grupe (npr. etničke grupe *Amerikanci korejskog porekla*), pokazati veću preferenciju za svoju grupu u odnosu na grupu kojoj ne pripadaju (npr. etnička grupa *Amerikanci japanskog porekla*). Ovakvu, uspešnu diskriminaciju između članova grupa koja se odnosi kako na „grupe“ određene ponašanjem (npr. fobičari), tako i na one koje su određene socio-demografskim karakteristikama ispitanika, potvrdio je veći broj studija (Lane et al, 2007).

Urađen je i veći broj studija koji je imao za cilj proveru kriterijum validnosti na osnovu korelacija sa eksplicitnim merama. Jedna od studija je pokazala da je 17 Testova implicitnih asocijacija koreliralo u rasponu od .17 do .75 ($r_{\text{Mdn}}=0.22$) (Lane et al, 2007). Brojne studije su pokazale male do umerene korelacije između implicitnih i eksplicitnih mera istog konstrukta, ali isto tako, znatan broj studija pokazuje i jake i robustne korelacije između IAT-a i eksplicitnih mera (Lane et al, 2007), dok je meta-analiza sprovedena na 126 nezavisnih studija pokazala da se korelacija implicitnih i eksplicitnih mera kreću se u rasponu od -.25 do .60 ($r_M=.19$) (Hofmann et al, 2005).

¹ Važno je spomenuti da se, s obzirom na to da je upadljivo veći broj studija u kojima se koristi IAT iz oblasti socijalne kognicije (tj. ispitivanja i merenja stavova) većina istraživanja u kojima se ispituju metrijskih karakteristika upravo i odnosi na testove implicitnih asocijacija koji su korišćeni u toj oblasti.

Istraživači su pokušali da ustanove razloge zbog kojih su korelacije implicitnih i eksplicitnih mera u tako velikom rasponu, odnosno razloge zbog kojih su korelacije relativno male. Autori navode da se teorijski, niske korelacije između implicitnih i eksplicitnih mera mogu dobiti iz više razloga, među koje spadaju: pristrasnost u odgovaranju na merama samoizveštaja, nedostatak introspektivnog uvida, faktori koji utiču na izvlačenje informacija iz memorije, karakteristike samih metoda i potpuna nezavisnost merenih konstrukata (Hofmann et al, 2005).

Nosek (2007) navodi da možemo napraviti paralelu između mentalnih procesa (koji predstavljaju operacije uma) i mentalnih iskustava (subjektivnih fenomena koji proizlaze iz tih operacija) sa jedne strane i implicitnih i eksplicitnih stavova sa druge strane i da ih, iako razlike među njima nisu u potpunosti jasne, treba smatrati različitim konstruktima. Nosek (2005, 2007) navodi da postoje faktori koji moderiraju prirodu odnosa između implicitnih i eksplicitnih mera (odnosno utiču na visinu interkorelacija ovih mera) što sugerise razloge zbog kojih su koeficijenti kriterijum validnosti u velikom rasponu. U te faktore spadaju: zabrinutost u vezi sa samo-prikazivanjem (niže korelacije se javljaju u onim situacijama kada postoji zabrinutost oko prikazivanja negativnih stavova i potencijalne socijalne osude), snaga stava (važni i dobro elaborirani stavovi impliciraju više korelacije), polarizovanost stava, tj. stupanj u kojem preferencija ka jednoj kategoriji implicira nesviđanje kontrastirajuće kategorije (veća polarizovanost implicira više korelacije), distinkivnost stava, tj. percepcija da je stav pojedinca različit od stava drugih osoba (lični stavovi percipirani kao distinktivniji u odnosu na norme obično daju veće korelacije implicitnih i eksplicitnih mera u odnosu na stavove koji su percipirani kao normativni).

Kada se govori o diskriminativnoj validnosti Testova implicitnih asocijacija, preklapanje između IAT mera koje su konceptualno povezane bi bilo dobar dokaz validnosti samo ukoliko bi se potvrdilo da mere IAT-a koje su konceptualno različite nisu u korelaciji. Istraživanje Kaninghama i saradnika daje dokaze o diskriminativnoj validnosti ovih mera (Cunningham et al, 2004). Naime, ovi autori su pokazali da su stavovi ka socijalnim objektima imali zasićenja na jednom faktoru, dok nesocijalni stavovi nisu imali zasićenja na tom faktoru. Osim toga, druge studije (Mierke & Klauer, 2003) pokazuju da ukoliko se koristi novi Grinvaldov algoritam za ocenjivanje (Greenwald, Nosek & Banaji, 2003), metod-specifična varijansa biva uklonjena ili značajno smanjena, što sugerise da kada se koriste statističke metode koje se "obračunavaju" sa metodskom varijansom, dobijaju se bolji podaci o diskriminativnoj validnosti ovih mera.

Više istraživanja je pokazalo da u pogledu konvergentne validnosti IAT-a postoje problemi i da koeficijenti korelacija često nisu zadovoljavajući (Bosson et al, 2000; Fazio & Olson, 2003). Smatra se da je jedan od razloga taj što RT mere imaju sniženu internu pouzdanost, što dovodi do toga da su pravi odnosi između mera često maskirani greškom merenja (Cunningham, Preacher & Banaji, 2001). Zbog toga autori predlažu da se naredna istraživanja sprovede na velikim uzorcima, da se maksimizuje pouzdanost i da se vrši korekcija za grešku merenja preko analize latentnih varijabli koja bi objasnila prirodu odnosa implicitnih mera (Lane et al, 2007).

Kada govorimo o prediktivnoj valjanosti implicitnih mera uopšte (u odnosu na eksplicitne mere) u predviđanju ponašanja, neka istraživanja pokazuju da su implicitne mere u nekim slučajevima bolji prediktori u odnosu na eksplicitne mere (Arcuri, Castelli, Galdi, Zogmaister & Amadori, 2008; Greenwald, Poehlman, Uhlmann & Banaji, 2009). Meta-analize pokazuju da IAT predviđa širi raspon kriterijumskih varijabli (socijalni stavovi, fiziološki odgovor, socijalna akcija) (Greenwald et al, 2009). Skorašnja studija Arkurija i saradnika (Arcuri et al, 2008) ukazuje da su kod politički neopredeljenih ispitanika (ispitanici koji se izjašnjavaju da još uvek ne znaju za koga će da glasaju) implicitne mere glavni i veoma dobar prediktor glasačkog ponašanja.

Kada je upoređena prediktivna valjanost mera primovanja i IAT, nađeno je da su mere primovanja bile prediktivnije u slučaju predviđanja ponašanja prema konkretnim pripadnicima određene kategorije, dok je IAT bio prediktivniji na nivou celih kategorija (Fazio & Olson, 2003). Ovo je u skladu sa zaključcima DeHuvera da se primenom IAT mere, za razliku od mera u zadatku primovanja, procenjuje snaga asocijacija među nazivima kategorija, dok se kod primovanja procenjuje prosečno automatsko reagovanje na konkretne primere (DeHouwer, 2001). Međutim, smatra se da implicitne mere mogu biti prediktivne samo za one situacije koje se odvijaju pod relativno analognim uslovima obrade. Budući da se pretpostavlja da iza njih stoje automatski procesi, smatra se da one mogu biti prediktivne samo za one situacije u kojima čovek reaguje automatski, odnosno u kojima evaluacije nisu svesne i namerne (Wittenbrink, 2007).

Neki autori (Perugini, 2005) su predložili klasifikaciju prediktivnih modela implicitnih i eksplicitnih mera: aditivni, multiplikativni i model duple disocijacije. U sva tri modela se polazi od pretpostavke da implicitne mere pokazuju inkrementalnu validnost, što je od velikog značaja u ocenjivanju vrednosti implicitnih mera u merenju ličnosnih konstrukata. Po aditivnom modelu, implicitne i eksplicitne mere objašnjavaju različite delove varijanse kriterijuma. Istraživanja (Schnabel, Banse & Asendorpf, 2006a; Schnabel, Banse & Asendorpf, 2006b) pokazuju da u predikciji anksioznog, stidljivog i ljutitog ponašanja postoji aditivna validnost IAT-a za anksiozno i stidljivo ponašanje.

U multiplikativnom modelu implicitne i eksplicitne mere su u interakciji u predikciji bihevioralnih kriterijuma. Pa tako, u domenu samopoštovanja interaktivni efekti validnosti su pronađeni kod onih ispitanika kod kojih postoji diskrepanca između implicitnog i eksplicitnog samopoštovanja (Jordan, Spencer, Zanna, Hoshino-Browne & Correll, 2003; McGregor, Nail, Marigold & Kang, 2005; Schröder-Abé, Rudolph, Wiesner & Schütz, 2007).

Po modelu duple disocijacije, implicitne mere predviđaju spontano, dok eksplicitne mere predviđaju kontrolisano ponašanje. Međutim, validacija ovog modela je otežana imajući u vidu kompleksnost identifikacije relevantnih indikatora obe vrste ponašanja. U domenu socijalnih fenomena, istraživanja (McConnell & Liebold, 2001, prema Schnabel et al, 2007) pokazuju da IAT mere koji se odnose na rasne predrasude koreliraju sa indikatorima spontanog ponašanja, dok eksplicitne mere ne koreliraju sa bihevioralnim indikatorima. Istraživanja koja su ispitivala prediktivnu validnost u domenu

ličnosnih karakteristika (Asendorpf et al, 2002; Egloff & Schmuckle, 2002; Steffens & Schulze König, 2006) takođe pokazuju korelacije implicitnih mera i indikatora spontanog ponašanja i daju potvrdu modelu duple disocijacije.

Ipak, potrebno je imati u vidu da, kada se radi o predikciji ponašanja u domenu self-asocijacija, svi do sada korišćeni IAT-ovi su uključivali koncepte atributa konfundirane sa valencom (npr. anksiozan-samouveren). Imajući u vidu da još uvek nije jasno u kojoj meri su odgovori zasnovani na semantičkom značenju kategorija atributa (tj. pozitivnoj i negativnoj valenci), pred istraživače se kao zahtev postavlja da pokažu konstrukt validnost specifičnog semantičkog sadržaja kao različitu od opšte pozitivne ili negativne evaluacije (Schnabel et al, 2007).

Odnos između implicitnih i eksplicitnih mera

Bez obzira na činjenicu da se eksplicitne i implicitne mere značajno razlikuju i zahvataju različite procese, pretpostavlja se da se iza njih može pretpostaviti postojanje izvesnog latentnog faktora koji bi bio odgovoran za zajedničku varijabilnost. Taj latentni faktor bila bi jačina međusobne asocijativne povezanosti određenih koncepata (stavskih objekata i sa njima blisko povezanih koncepata) ili određenih koncepata i određenih kategorija atributa (Greenwald et al, 2003). Sa druge strane, kako zahvataju različite procese ne treba zanemariti da se ove dve vrste mera pored toga što koreliraju značajno i razlikuju. Upravo ovo potvrđuju rezultati konfirmatornih faktorskih analiza kojima se ukazuje da dvofaktorski modeli (u kojima implicitne i eksplicitne mere imaju zasićenja na dva različita faktora) značajno bolje „fituju“ podatke od jednofaktorskih modela pa čak i kada su korelacije između eksplicitnih i implicitnih mera veoma visoke (Nosek, 2005; Nosek & Smyth, 2007).

Uopšteno govoreći, kada je u pitanju odnos, tj. korelacije između različitih implicitnih i njima odgovarajućih eksplicitnih mera, ne postoje jednoznačni rezultati. Meta-analize većeg broja studija pokazuju da se korelacije između IAT mera i eksplicitnih mera odgovarajućih konstrukata kreću u opsegu $r=.13$ do $r=.75$ (medijana $r=.22$) (Lane et al, 2007). U domenu proučavanja ličnosti, meta-analize su takođe pokazale da implicitne i njima odgovarajuće eksplicitne mere umereno koreliraju (Bornstein, 1995). Ovaj autor smatra da su ovakvi rezultati posledica toga što implicitne mere zahvataju one aspekte koji utiču na ponašanje pojedinca na automatski i nesvestan način, dok eksplicitne mere zahvataju one aspekte koje osoba otvoreno prihvata kao karakteristike koje vidi u svom svakodnevnom ponašanju i funkcionisanju.

Međutim, iako veliki broj istraživača prijavljuje prilično niske korelacije između ovih mera, pokazalo se da će visina tih korelacija veoma zavisiti od toga kada, pod kojim uslovima i za kakve ljude se implicitne i eksplicitne mere dovode u vezu (Lane et al, 2007). Dakle, dok se ne uzme u obzir koliko ovaj odnos zavisi od specifičnih uslova, neka opšta debata o pitanju veze između eksplicitnih i implicitnih mera neće biti produktivna. Po Faciu, kada izražavanje stavova u većoj meri određuju automatski procesi (što po njemu zavisi od konkretne situacije u kojoj će se oni ispoljiti) onda je korelacija između

implicitnih i eksplicitnih mera značajna. To ne mora da bude slučaj kada glavnu ulogu u izražavanju stavova igraju promišljeni, kontrolisani procesi (Fazio & Olson, 2003). Dakle, kada su motivacija za promišljanjem i/ili prilika za tako nešto niske (nepostojeće) veća je verovatnoća da će se pojaviti veće slaganje između implicitnih i eksplicitnih mera.

Bazična struktura ličnosti

Postoje brojni načini konceptualizacije ličnosti, iz različitih teorijskih perspektiva i različitih nivoa apstrakcije. Jedan od najčešće proučavanih nivoa je nivo crta ličnosti (prema John & Srivastava, 1999). O ovoj oblasti dominantno je shvatanje o postojanju pet bazičnih dimenzija kojima se može opisati ličnost, a ta ideja je i konceptualno i empirijski najbolje elaborirana u okviru Petofaktorskog modela (FFM) (Knežević, Džamonja-Ignjatović & Đurić-Jočić, 2004; Matthews, Deary & Whiteman, 2003).

Petofaktorski model pretpostavlja postojanje pet dimenzija ličnosti (Neuroticizam (N), Ekstraverzija (E), Otvorenost (O), Saradljivost (A) i Savesnost (C) (Costa & McCrae, 1995; Đurić-Jočić i sar, 2004; Knežević i sar, 2004). Neuroticizam, odnosno domen koji opisuje prilagođenost i emocionalnu stabilnost individue, odnosno generalnu tendenciju da se dožive negativne emocije, određuju faceti anksioznost, hostilnost, depresivnost, socijalna nelagodnost, impulsivnost i vulnerabilnost. Ekstraverzija je domen koji podrazumeva socijabilnost i opšti nivo energije, i određuju ga faceti toplina, druželjubivost, asertivnost, aktivitet, potreba za uzbuđenjem i pozitivne emocije. Otvorenost ka iskustvu podrazumeva potrebu za iskustvom samom po sebi i toleranciju za različitosti, a opisuju ga aspekti fantazija, estetika, osećanja, akcija, ideje i vrednosti. Domen Saradljivost se odnosi na interpersonalne odnose i opisuju ga faceti poverenje, iskrenost, altruizam, popustljivost, skromnost i blaga narav. Domen Savesnost obuhvata facete kompetencija, red, dužnost, postignuće, samo-disciplina i promišljenost, a odnosi se na sposobnost samokontrole (organizovanost, perzistentnost i motivaciju u ponašanju usmerenom cilju) i pridržavanje sopstvenih principa. Vremenska i kroskulturalna stabilnost bazičnih dimenzija koje pretpostavlja FFM potvrđene su u velikom broju studija (Larsen & Buss, 2008; McCrae & Costa, 2003; McCrae & Costa, 2008; McCrae & Terracciano et al, 2005).

Međutim, u savremenoj literaturi sve je više autora koji dovode u sumnju tvrdnju da se bazična struktura ličnosti može jednostavno objasniti pomoću pet faktora, ali se međusobno razlikuju u pogledu shvatanja o konačnom broju bazičnih dimenzija ličnosti (Knežević, 2003; Knežević i sar, 2004; Knežević Savić, Kutlešić, Jović, Opačić & Šaula, submitted; Larsen & Buss, 2008; McAdams, 1992; Saucier, 2008; Waller, 1999)

Neki istraživači, kako oni koji svoje radove zasnivaju na leksičkoj paradigmi, tako i oni koji polaze iz ugla hijerarhijskog FFM, smatraju da postoji bar jedan domen koji nije obuhvaćen petofaktorskim modelima (Ashton & Lee, 2008; Knežević et al, submitted; Saucier, 2008). Naime, autori

jedne struje smatraju da je jedan od najvećih nedostataka FFM taj što ne obuhvata dimenziju koja bi po sadržaju odgovarala Ajzenkovom konceptu psihoticizma ili Momirovićevom sistemu za koordinaciju regulativnih funkcija (Đurić-Jočić, Džamonja-Ignjatović & Knežević, 2004). Drugim rečima, ovaj model je neosetljiv na veliki skup psihopatoloških fenomena koji se mogu naći u osnovi kako diskretnih patoloških procesa tako i različitih oblika maladaptivnih ponašanja. Ipak, jedan od razloga što u petofaktorski model nije uključena dimenzija koja bi opisivala disocijativne fenomene je i taj što većinu markera ove dimenzije čine tzv. evaluativni pridevi, koji bi opisivali trajne dispozicije ličnosti i pravilnosti u ponašanju (npr. ćaknut, lud, mračan, čudan, normalan, usklađen itd.), pa su ti atributi isključeni iz daljih analiza još u prvim fazama istraživanja petofaktorskih modela (Đurić-Jočić i sar, 2004).

Imajući u vidu da rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da je psihotična ponašanja bolje posmatrati kao krajnje tačke na kontinuumu loše adaptacije u opštoj populaciji, a ne kao kategorijalno i kvalitativno odvojene entitete (Knežević et al, submitted), u ovom istraživanju osim dimenzija petofaktorskog modela u bazične crte ličnosti svrstana je i dimenzija Dezintegracija ili "sklonost ka psihozi", koja se smatra osnovnom mnogih aspekata loše adaptacije i u isto vreme kreativnosti i postignuća. Opštu dispoziciju ka psihozi čini deset dimenzija: generalna egzekutivna disfunkcija (GEI) tj. problemi sa pamćenjem, koncentracijom, pažnjom i koordinacijom mentalnih funkcija, perceptivne distorzije (PD) tj. duboki poremećaji telesne sheme, halucinacije i disocijativni fenomeni, povećana svesnost (EA) tj. fenomeni apsorpcije, depresija (D), paranoja (P), manija (M), socijalna anhedonija (SA), tj. odsustvo uživanja u socijalnim razmenama i njihovo izbegavanje, zaravnjeni afekat (FA) tj. emocionalna utrnulost i neosetljivost, somatoformna disregulacija (SD), tj. doživljaj poremećaja funkcionisanja telesnih organa i magijsko mišljenje (MT) (Knežević et al, submitted).

Između istraživača postoje razlike u pogledu toga da li se konstrukti kognitivne psihologije i psihologije inteligencije mogu smatrati konstruktima ličnosti ili ne. Ako pod crtama podrazumevamo relativno trajne dispozicije na osnovu kojih se diferenciraju ponašanja različitih individua (prema John & Srivastava, 1999), dopušta se mogućnost uključivanja konstrukta inteligencije u širi konstrukt ličnosti. Stoga se može smatrati da veoma važan konstrukt psihologije individualnih razlika čini konstrukt inteligencije. U ovom istraživanju teorijski okvir za shvatanje inteligencije čini kibernetički model Momirovića i saradnika (Wolf, Momirović & Džamonja, 1992). Ovaj model intelektualnih sposobnosti se zasniva na radovima Lurije i kongruentan je kibernetičkom modelu kognitivnih sposobnosti Dasa i saradnika (Wolf i sar, 1992). Kibernetički model definiše inteligenciju kao efikasnost sistema za procesiranje informacija u situacijama kada je potrebno inteligentno reagovanje. Suštinu modela čini shvatanje o četiri latentne dimenzije: procesor za dekodiranje i strukturisanje informacija, procesor za serijalnu obradu informacija, procesor za paralelnu obradu informacija i količina efikasnih informacija u trajnoj memoriji (Wolf i sar, 1992).

Problem istraživanja

I pored rastućeg trenda u sprovođenju studija u oblasti individualnih razlika koje se baziraju na implicitnom merenju, još uvek nedostaju istraživanja koja bi u okviru ove orijentacije pristupila obuhvatnom merenju ličnosnih karakteristika. Ova istraživanja su veoma usko fokusirana, i uglavnom istražuju po jednu ili dve crte ličnosti ili pojedine aspekte domena (Schnabel, Banse & Asendorpf, 2006; Schnabel, Asendorpf & Greenwald, 2008). Takođe, većina istraživanja se odnosi na ispitivanje mogućnosti predikcije ponašanja na osnovu implicitnih mera i na odnos implicitnih i mera samoizveštaja (Steffens & Schulze König, 2006). Međutim, potrebno je pomenuti da se istraživači prilikom donošenja odluka o tome koje će eksplicitne mere koristiti, uglavnom opredeljuju za kraće verzije upitnika za samoprocenu bazičnih dimenzija ličnosti (NEO FFI, BFI) koji pokazuju lošije metrijske karakteristike ili uzimaju različite bihevioralne kriterijume (Steffens & Schulze König, 2006), dok su rejtnzi opservera (R mere) potpuno zanemareni kao valjane eksplicitne mere.

U ovom radu koji je usmeren na obuhvatno merenje bazičnih dimenzija ličnosti, problem istraživanja je odnos implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti, sa fokusom na testiranje inkrementalnog modela implicitnih mera u predviđanju varijanse eksplicitnih R mera.

Ciljevi istraživanja

Glavni cilj istraživanja je da se ispita odnos implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti, gde su za bazične dimenzije ličnosti uzete crte iz petofaktorskog modela (Costa & McCrae, 1992), dezintegracija (Knežević et al, submitted) i intelektualne sposobnosti posmatrano iz ugla kibernetičkog modela (Wolf i sar, 1992). Posebno se za cilj postavlja testiranje inkrementalnog modela implicitnih mera, iskazanih preko rezultata na Testu implicitnih asocijacija, u predviđanju varijanse eksplicitnih R mera. Sledeći cilj je ispitivanje mogućeg moderatorskog uticaja konzistentnosti u ponašanju i vidljivosti crte u ponašanju na relacije između implicitnih i eksplicitnih mera.

Hipoteze u istraživanju

Umerene korelacije implicitnih i eksplicitnih mera (Bornstein, 1995; Hofmann et al, 2005; Lane et al, 2007) sugerišu da i jedne i druge zahvataju stabilne interindividualne razlike ali i da je reč o različitim aspektima bazičnih ličnosnih karakteristika. Na osnovu toga može se pretpostaviti da:

H1: Postoje nenulte korelacije implicitnih i eksplicitnih (S i R) mera date crte ličnosti.

Korelacije mera samoizveštaja i rejtinga opservera su umerene (Vazire, 2006; Costa & McCrae, 2008), na osnovu čega se može pretpostaviti da različite eksplicitne mere osim što procenjuju stabilne ličnosne karakteristike, ipak zahvataju različite aspekte bazičnih dimenzija ličnosti. Imajući u vidu da su

procene opservera zasnovane na širokom spektru ponašanja osobe u koje spadaju i manje kontrolisana ponašanja, možemo da pretpostavimo sledeće:

H2: Korelacije implicitnih i eksplicitnih R mera date crte će biti jednake ili veće od korelacija implicitnih i eksplicitnih S mera date crte.

Ako se pretpostavi da implicitne mere zahvataju one aspekte ponašanja koji na ponašanje utiču automatski i na manje svestan način, i da se procene ličnih karakteristika drugih osoba donose na osnovu velikog spektra ponašanja (u koje ulaze i spontana ponašanja koje opservirana osoba emituje i kada toga nije svesna) može se pretpostaviti da bi jedan deo varijanse u rejtinima mogli da objasne automatski procesi. Drugim rečima, može se postaviti sledeća hipoteza:

H3: Postojeće inkrementalni doprinos implicitnih mera u objašnjenju varijanse na eksplicitnim R merama u odnosu na eksplicitne S mere date crte.

U cilju provere efikasnosti multiplikativnog modela po kome postoji interaktivni efekat u predikciji kriterijuma, može se postaviti sledeća hipoteza:

H4: Postojeće interaktivni efekat eksplicitnih S mera i implicitnih mera u objašnjenju varijanse eksplicitnih R mera.

Podatak da se u istraživanjima dobijaju umerene korelacije implicitnih i eksplicitnih mera pokazuje da bez obzira na specifičnosti primenjenih metoda, oba metoda pristupa u izvesnom stepenu zahvataju mereni konstrukt. Na osnovu rezultata istraživanja o odnosu implicitnih i eksplicitnih, kao i S i R mera, može se postaviti sledeća hipoteza.

H5: Postojeće nenulte korelacije implicitnih mera date crte i nemetodske varijanse date crte, nenulte korelacije implicitnih mera date crte i metodske R varijanse date crte kao i nulte korelacije između implicitnih mera date crte i metodske S varijanse date crte.

Polazeći od rezultata istraživanja koji pokazuju da su crte E, C i A vidljivije u ponašanju osoba u odnosu na crte N, D i O (Gosling et al, 1998; John & Robins, 1993; Heyes & Dunning, 1997; Szarota et al, 2002) i pretpostavke da će zbog njihove ekspresivnosti postojati jača asocijativna veza između koncepata i atributa koji su namenjeni proceni tih osobina može se pretpostaviti sledeće:

H6: Vidljivost crte u ponašanju će moderirati odnos između implicitnih i eksplicitnih mera u smislu da će njihove korelacije biti veće u slučaju crta E, C i A nego u slučaju crta N, D i O.

Kako se pokazuje da kod crta koje se konzistenije ispoljavaju u ponašanju postoji veće slaganje S i R mera, može se pretpostaviti da će i drugi metodski zahvati u ličnost (kakve su implicitne mere) snažnije korelirati sa eksplicitnim S i R merama. Dakle, može se pretpostaviti da će:

H7: Konzistentnost na datoj crti moderirati odnos između implicitnih i eksplicitnih mera u smislu da će njihove korelacije biti veće u slučaju konzistentnijih crta.

Imajući u vidu da su ipsativne mere ličnosti manje osetljive na tendenciju ka socijalno poželjnom odgovaranju, možemo da pretpostavimo sledeće:

H8: Implicitne mere ličnosti će imati veću korelaciju sa ipsativnim S merama ličnosti nego sa normativnim S merama ličnosti.

S obzirom na to da implicitne mere odražavaju asocijativni automatizam (nastao na osnovu višegodišnjeg iskustva koje osoba ima u vezi sa sopstvenim intelektualnim sposobnostima), može se očekivati da će one deliti onaj deo varijanse sa objektivnim postignućem koji će biti nezavisan od psihičkih procesa na kojima je zasnovana samoprocena sposobnosti, odnosno da će:

H9: Postojati inkrementalni doprinos implicitnih mera sposobnosti u objašnjenju varijanse na testovima sposobnosti u odnosu na samoprocenu sposobnosti.

METOD

Uzorak

Uzorak će biti prigodan i činiće ga oko 200 ispitanika, oba pola, studenata Odeljenja za psihologiju, Univerziteta u Beogradu.

Varijable u istraživanju

- Bazične dimenzije ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost, Savesnost, Dezintegracija (merene pomoću implicitnih (Test implicitnih asocijacija) i eksplicitnih mera (S mere, R mere) i Intelektualne sposobnosti (merene pomoću implicitnih (Test implicitnih asocijacija) i eksplicitnih mera (S mere, objektivni testovi)).
- Varijable konzistentnosti (subjektivne i objektivne) i vidljivosti crte u ponašanju kao i ipsativne eksplicitne S mere ličnosti.

Instrumenti u istraživanju

Test implicitnih asocijacija

U cilju procene dimenzija ličnosti, Test implicitnih asocijacija će se sastojati iz sedam subtestova namenjenih merenju sedam dimenzija ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost, Savesnost, Dezintegracija i Inteligencija. Iako je preporuka autora (Greenwald et al, 2003) da se standardni IAT sastoji iz sedam blokova, u ovom istraživanju samo prvi IAT će sadržati svih sedam blokova, dok će preostali imati šest blokova. Naime, s obzirom na to da svi IAT subtestovi imaju za cilj

procenu po jedne dimenzije ličnosti, prvi blok (kategorizacija predstavnika kategorija *Ja – Drugi* je identičan u svim IAT-ovima. Zbog uštede vremena i radi smanjenja zamora ispitanika, ovaj blok će ispitanici raditi samo tokom prvog IAT-a, dok će u ostalim počinjati od drugog bloka, tj. kategorizacije reprezenata dimenzija ličnosti. Istraživanja pokazuju da ovakva modifikacija ne utiče značajno na rezultate dobijene pomoću IAT-a (Schnabel et al, 2008; Back et al, 2009).

Stimulusi u Testu implicitnih asocijacija

Dimenzija atribuiranja crta ličnosti. U Testu implicitnih asocijacija namenjenom merenju self-asocijacija važno je, pre svega, odrediti kontrastirajuću kategoriju kategoriji *Ja*.. Većina autora opredeljuje se za nespecifikovanu kategoriju *Drugi*. Karpinski (2004) iznosi dosta oštru kritiku navodeći da rezultati njegovog istraživanja pokazuju da ovako definisan pol kategorije ima negativnu valencu i da se tako specifikovan ne može koristiti u proceni self-asocijacija. Međutim, naknadna istraživanja u kojima su metodološki pažljivije razmotrena pitanja valence kontrastirajuće kategorije, pokazuju da je valenca nespecifikovane kategorije *Drugi* neutralna i da se stoga može koristiti kao adekvatna u ispitivanju self-asocijacija (Pinter & Greenwald, 2005). Osim izbora kontrastirajućih kategorija, drugo važno pitanje u konstrukciji IAT-a je izbor stimulusa, reprezenata dimenzije atribuiranja crta ličnosti. Prilikom konstrukcije IAT-a moguće je na dva načina odrediti stimuluse reprezentе ove kategorije, tj. nadređenih kategorija *Ja - Drugi* – generički i idiografski. Iako istraživanja pokazuju da su korelacije implicitnih i korespodentnih eksplicitnih mera nešto više kada se koristi idiografski IAT format (Greenwald & Farnham, 2000; Nosek & Hansen 2008, Olson & Fazio, 2004) rezultati konfirmatornih faktorskih analiza su pokazali da generički format bolje definiše latentne varijable. Osim toga, upotreba generičkog formata ima i dodatnu prednost u tome što ne zahteva dodatno vreme za prikupljanje informacija koje su specifične za svakog ispitanika (Greenwald & Farnham, 2000). Imajući u vidu da istraživanja (Greenwald & Farnham, 2000; Steffens & Schulze König, 2006) ukazuju na to da se generičkim IAT formatom na adekvatan način zahvataju implicitne self-asocijacije, u ovom istraživanju za reprezentе nadređenih kategorija *Ja - Drugi* izabrano je po pet zamenica za oba pola dimenzije: moj, moje, mene, mnome i moga; njihov, njihovo, njih, njima i njihovih.

Dimenzija domena ličnosti. Osnovni zadatak ispitanika je da izvrši sortiranje stimulusa u zadate kategorije, pa je stoga od presudnog značaja da ispitanici adekvatno identifikuju stimuluse, odnosno da ih prepoznaju kao reprezentе polova dimenzija. Imajući u vidu da su ispitanici studenti psihologije, prilikom izbora naziva kategorija crta ličnosti, nije bilo neophodno izbegavanje termina akademske psihologije, kako bi se obezbedilo da svi ispitanici ispravno razumeju nazive kategorija. Za nazive kategorija izabrani su: stabilan-nestabilan; ekstravertan-introvertan; otvoren-zatvoren; saradljiv-nesaradljiv; savestan-nesavestan; integrisan-dezintegrisan; sposoban-nesposoban. Za reprezentе nadređenih kategorija

dimenzija ličnosti izabrano je po 10 stimulusa, pet atributa pozitivne afektivne valence i 5 atributa negativne afektivne valence. Imajući u vidu važnost izbora stimulusa koji će biti uzeti za reprezentе nadređenih kategorija, najpre je napravljen skup od 174 markera sedam dimenzija ličnosti. Izbor atributa je napravljen na osnovu više izvora u kojima se razmatraju adekvatni markeri bazičnih dimenzija ličnosti (Đurić-Jočić i sar, 2004; John & Srivastava, 1999; John et al, 2008; Knežević et al, submitted; Smederevac i Mitrović, 2006). Trebalo bi imati u vidu da analize prirodnih jezika ukazuju na disproporcionalnost u broju atributa kojima se mogu opisati polovi svake od dimenzija, pri čemu postoji veći broj atributa za dimenzije koje su od velike važnosti za interpersonalne relacije (Ekstraverzija i Saradljivost) u odnosu na dimenzije koje su od značaja za samu osobu i njeno prilagođavanje (Neuroticizam) (Đurić-Jočić i sar, 2004). Iz tih razloga broj atributa koji su uzeti za preliminarnu listu nije identičan za svaku od dimenzija. U preliminarnu listu atributa je uključeno po 25 markera za dimenzije Otvorenost (12 pozitivnih i 13 negativnih), Savesnost (13 pozitivnih i 12 negativnih), Saradljivost (13 pozitivnih i 12 negativnih), Dezintegracija (12 pozitivnih i 13 negativnih) i Inteligencija (12 pozitivnih i 13 negativnih) i po 24 markera za dimenzije Ekstraverzija (12 pozitivnih i 12 negativnih) i Neuroticizam (12 pozitivnih i 12 negativnih). Uzorku od 175 ispitanika, studenata psihologije je zadata lista izabranih atributa sa ciljem da izvrše samoprocenu na petostepenoj Likertovoj skali.

Na osnovu rezultata faktorske analize napravljen je konačni izbor stimulusa, reprezentata nadređenih kategorija dimenzija ličnosti, koji imaju najbolja zasićenja na izolovanim faktorima. Takođe, izabrani stimulusi su uravnoteženi u pogledu broja pozitivnih i negativnih stimulusa. Osim toga, kada god je bilo moguće, izbegavane su negacije atributa, kako bi se izbegla strategija alternativnog odgovora u slučaju greške, odnosno *automatsko* sortiranje atributa koji počinju sa "ne-" u jednu kategoriju.

Procedura - Dizajn Testa implicitnih asocijacija

Osnovni zadatak ispitanika u Testu implicitnih asocijacija sastoji se u kategorizaciji prikazanih stimulusa. Prilikom ispitivanja stavova kombinuje se zadatak kategorizacije koncepata koji odgovaraju dvema različitim kategorijama stavskih objekata koje se porede, koji se nazivaju *koncepti-mete* i kategorizacije atributa jasno pozitivne i negativne valence (npr. *dobro* naspram *loše*). Poređenjem prosečnih vremena kategorizacije pri različitim kombinacijama atributa i koncepata meri se asocijativna povezanost između određenih koncepata i atributa negativne, odnosno pozitivne valence.

Kombinovanjem koncepata-meta *ja* - *drugi* sa atributima različitih dimenzija (npr. *stabilan* naspram *nestabilan*; *snažan* naspram *slab*; *tehnika* naspram *umetnost* ili *porodica* naspram *karijera*), otvaraju se mogućnosti za ispitivanje individualnih razlika (u crtama ličnosti, identitetu, self-konceptima, odnosno utvrđivanje stupnja u kojem osoba svaku dimenziju atributa asocira sa nekim aspektom selfa) (Lane et al, 2007; Schnabel et al, 2008; Steffens and Schulze König, 2006). Osnovna ideja IAT-a sastoji se u poređenju prosečnih vremena davanja odgovora ispitanika u dva „suprotna“ zadatka dvostruke kategorizacije. U prvom zadatku od ispitanika se traži da pritisnu jedan taster kada se pojavi stimulus iz

jedne od dve kategorije koncepta mete ili stimulus iz jedne od dve kategorije (pola) atributa, a drugi taster za druge dve kategorije mete i atributa. Na primer, u zadatku ispitivanja dimenzije ličnosti, od ispitanika se može tražiti da pritisnu levi taster svaki put kad se pojavi reprezent kategorije *ja* ili atribut crte pozitivne valence, a desni taster kad se pojavi reprezent kategorije *drugi* ili atribut crte negativne valence). U drugom, „suprotnom“, zadatku dvostruke kategorizacije situacija je obrnuta (ispitanici sada pritiskaju levi taster svaki put kad se pojavi reprezent kategorije *drugi* ili atribut crte pozitivne valence, a desni taster kad se pojavi reprezent kategorije *ja* ili atribut crte negativne valence). Nadređene kategorije se izlažu u gornjem levom, odnosno desnom uglu, dok se stimulusi izlažu u centru ekrana. Ispitanicima se daje instrukcija da rade što je brže moguće i da prave što je moguće manje grešaka. Ukoliko ispitanik napravi grešku, na ekranu se pojavi crveni znak "X" ispod stimulusa. Da bi nastavio da radi zadatak, ispitanik mora da da ispravan odgovor, nakon čega se pojavljuje naredni stimulus.

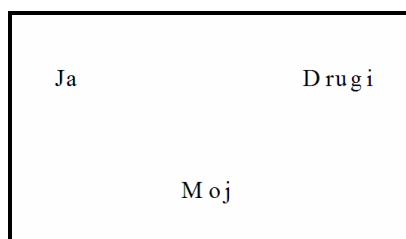
S obzirom na to da su svi stimulusi prezentovani u istom modalitetu (tj. reči) naziv kategorije i korespondentni stimulusi će biti prezentovani jednom, a naziv druge kategorije i njeni reprezenti drugom bojom (Nosek et al, 2007).

Istraživanja pokazuju da najoptimalniju strukturu IAT-a, čini sedam blokova ili faza (Greenwald et al, 2003; Nosek et al, 2005). U tabeli 1 prikazana je struktura IAT-a s obzirom na blokove (ili faze) na primeru ispitivanja jedne crte ličnosti (Steffens & Schulze König, 2006).

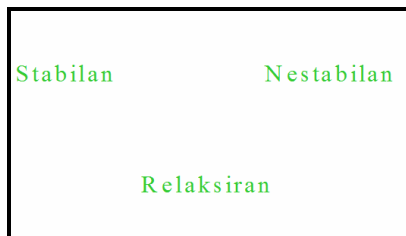
Tabela 1a i 1b: Šematski prikaz Testa implicitnih asocijacija u primeru procene jedne crte ličnosti

Blokovi pokušaja	Levi taster	Desni taster	Broj stimulusa
1.	Ja	Drugi	20
2.	Stabilan	Nestabilan	20
3.	Ja	Drugi	20
	Stabilan	Nestabilan	
4.	Ja	Drugi	40
	Stabilan	Nestabilan	
5.	Drugi	Ja	40
6.	Drugi	Ja	20
	Stabilan	Nestabilan	
7.	Drugi	Ja	40
	Stabilan	Nestabilan	

Prva dva bloka služe za uvežbavanje prostorne lokacije dimenzija kategorija i privikavanje na sam zadatak kategorizacije. U ova dva bloka ispitanici rade zadatak jednostavne (jednostruke) kategorizacije – što u slučaju navedenog primera znači da u prvom bloku kategorišu stimuluse iz kategorije stavskog objekta (npr. levi taster ukoliko se pojavi stimulus iz kategorije Ja, a desni kada se pojavi stimulus iz kategorije Drugi, tj. zamenice koje reprezentuju ove kategorije), a u drugom kategorišu stimuluse jasno pozitivne ili negativne valence (npr. atributi koji reprezentuju kategorije Stabilan-Nestabilan) (slike 1 i 2).

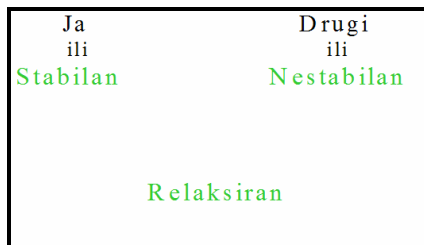
Slika 1: Izgled kompjuterskog ekrana u prvom bloku

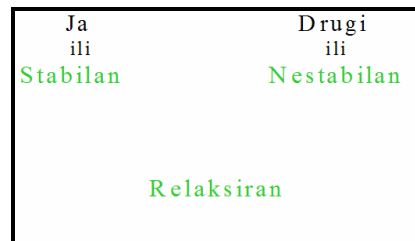
Slika 2: Izgled kompjuterskog ekrana u drugom bloku

U okviru ova dva bloka ispitanicima se prikazuje po 20 stimulusa². U trećem i četvrtom bloku zadatak ispitanika je da pritisnu levi taster kada se pojavi stimulus iz kategorije Ja ili Stabilan, a desni kada se pojavi stimulus iz kategorija Drugi ili Nestabilan) (slike 3 i 4).

² U okviru svakog bloka pokušaja ispitanicima se više puta prikazuje određeni broj istih stimulusa, a ne 20 (odnosno 40) potpuno različitih stimulusa.

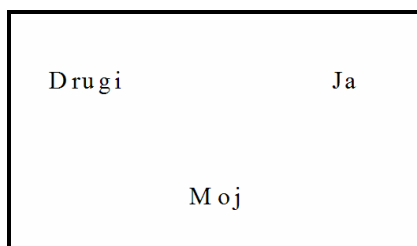

Slika 3: Izgled kompjuterskog ekrana u trećem bloku

Slika 4: Izgled kompjuterskog ekrana u četvrtom bloku

Treći blok, u kojem se ispitanicima izlaže 20 stimulusa je namenjen uvežbavanju zadatka kombinovane kategorizacije, dok se četvrti naziva "kritičnim" i u njemu se ispitanicima izlaže ukupno 40 stimulusa. Dalje, u petom bloku stimulusa „pozicija“ kategorija Drugi i Ja se menja. Ispitanici ponovo rade jednostavni zadatak kategorizacije, samo što sada pritiskaju levi taster kada im se pojavi stimulus iz kategorije Drugi, a desni za stimuluse iz kategorije Ja (slika 5).

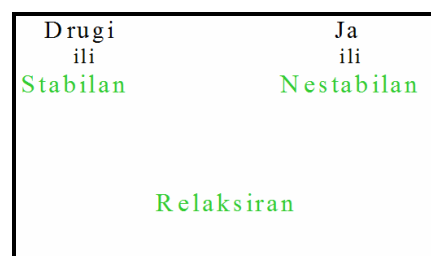

Slika 5: Izgled kompjuterskog ekrana u petom bloku

Istraživači (Greenwald et al, 2003; Schnabel et al, 2007) navode da je u ovom bloku povoljno prikazati duplo više stimulusa nego u prvom (odnosno 40) kako bi se izbegao uticaj efekta poretka za kombinovane blokove, odnosno prethodno naučene prostorne pozicije dimenzija. Zbog efekta poretka, prosečni IAT skorovi pokazuju nešto jače asocijacije koje odgovaraju parovima kombinovanih blokova koji su prvo rešavani. Zbog toga je preporučljivo, osim povećanja broja pokušaja, uvesti i kontrabalansiranje poretka kombinovanih blokova između ispitanika (Schnabel et al, 2007). U poslednja dva bloka (šestom i sedmom) zadatak ispitanika je obrnut u odnosu na treći i četvrti blok – ispitanici sada pritiskaju levi taster za stimuluse iz kategorija Drugi ili Stabilan), a desni za stimuluse iz kategorija Ja ili Nestabilan) (slike 6 i 7). Pri tome, šesti blok se smatra blokom za vežbu i sastoji se iz 20 pokušaja, dok se sedmi naziva "kritičnim" i sastoji se iz 40 pokušaja.

Slika 6: Izgled kompjuterskog ekrana u šestom bloku

Slika 7: Izgled kompjuterskog ekrana u sedmom bloku

Unutar blokova poreak stimulusa će biti ranomizovan. Osim toga, blokovi B3-B4 i B6-B7 su kontrabalansirani po subjektima, u pogledu pravila sortiranja. Drugim rečima, polovini ispitanika će biti prvo biti izložena jedna (Ja-Stabilan; Drugi-Nestabilan), a polovini druga kombinacija uparenih nadređenih kategorija (Drug-Stabilan; Ja-Nestabilan). Takođe, da bi se izbegli eventualni negativni efekti zamora na procenu crta ličnosti, redosled crta će biti randomizovan,

EksPLICITNE MERE BAZIČNIH DIMENZIJ LIČNOSTI

Inventar za procenu bazičnih dimenzija ličnosti NEO PI R (S forma i R forma)

Inventar za procenu bazičnih dimenzija ličnosti NEO PI R nastao je na osnovu petofaktorskog modela ličnosti (Costa & McCrae, 1995). Ovaj model pretpostavlja da bazične dispozicije ličnosti čini pet dimenzija: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost i Savesnost. Svaki od domena se sastoji iz šest faceta. Upitnik se sastoji iz 240 ajtema sa pridruženim petostepenim skalama procene Likertovog tipa. Brojna istraživanja pokazuju da ovaj instrument predstavlja dobru operacionalizaciju petofaktorskog modela ličnosti i da pruža dosta dobru reprezentaciju individualnih razlika u ličnosti na najvišem nivou (Costa & McCrae, 1995; Larsen & Buss, 2008; McCrae & Costa, 1997; McCrae & Costa, 1999; McCrae, Terracciano & 78 members of the Personality Profiles of Cultures Project, 2005). Takođe, instrument pokazuje i dobre metrijske karakteristike (Knežević i sar, 2004; Knežević et al, 1997, Đurić-Jočić i sar, 2004)

Upitnik NEO PI R (R forma) – verzija za opservera je formulisana u trećem licu i popunjava je osoba koja dobro poznaje ispitanika i gotovo je identična S formi (Đurić-Jočić i sar, 2004). S i R forma upitnika NEO PI R koreliraju u rasponu .43-.60 (Đurić-Jočić i sar, 2004). U ovom istraživanju za svakog ispitanika biće prikupljena dva rejtinga opservera i to ili njihovi roditelji ili bliske osobe različitog pola.

Upitnik sadrži i tri pitanja kojima se proverava validnost protokola (Costa & McCrae, 2008). Autori smatraju da se pomoću balansirano skorovanih ajtema i tri pitanja na kraju upitnika kojima se proverava validnosti protokola mogu kontrolisati različite tendencije u odgovaranju (Costa & McCrae, 2008).

Inventar za procenu opšte dispozicije ka "dezintegraciji" psihičkih sistema – DELTA 10 (S forma i R forma)

Ovaj instrument je namenjen proceni opšte bihevioralne dispozicije sklonosti psihozi ili "dezintegraciji" psihičkih sistema (Knežević et al, submitted). Sastoji se od 150 ajtema,

kojima je pridružena 5-stepena skala procene Likertovog tipa. Instrument obuhvata 10 subskala: GEI (generalna egzekutivna disfunkcija), PD (perceptivne distorzije), P (paranoja), D (depresija), FA (zaravnjeni afekat), SOD (somatoformna disregulacija), EA (povećana svesnost), MT (magijsko mišljenje), M (manija) i SA (socijalna anhedonija). Rezultat se iskazuje kao skor na svakoj od subskala, ali i kao jedinstveni ukupni skor Dtot. S i R forma upitnika su gotovo identične. Za svakog ispitanika će biti prikupljena po dva rejtinga opservera – njihovi roditelji ili bliske osobe različitog pola.

Baterija za procenu intelektualnih sposobnosti KOG9

Baterija za procenu intelektualnih sposobnosti KOG9 Momirovića i saradnika dizajnirana je da procenjuje efikasnost kognitivnog procesiranja informacija na osnovu kibernetičkog modela (Wolf i sar, 1992). Baterija je namenjena preciznoj i relativno obuhvatnoj proceni intelektualnih kapaciteta odraslih osoba i sastoji se iz devet testova, pri čemu su po tri testa namenjena proceni efikasnosti funkcionisanja perceptivnog, serijalnog i paralelnog procesora. Istraživanja pokazuju da je faktorska struktura baterije u skladu sa teorijskim postavkama i da daje dosta dobru procenu intelektualnih sposobnosti (Lazarević & Knežević, 2008).

Samoprocena intelektualnih sposobnosti

Pored objektivne procene intelektualnih sposobnosti pomoću baterije KOG9 od ispitanika će biti zatraženo da daju i samoprocenu sopstvenih intelektualnih sposobnosti, a procena će se sastojati u tome da napišu koliko u IQ jedinicama iznose njihove sposobnosti.

Konzistentnost crte (subjektivne i objektivne mere)

Subjektivna mera konzistentnosti za svaku od crta se dobija kao samoprocena konzistentnosti na devetostepenoj skali.

Objektivna mera konzistentnosti se računa kao standardna devijacija S skorova i R skorova dva procenjivača.

Ipsativne S mere

Ipsativne S mere se računaju kao devijacije skorova pojedinačnih crta u odnosu na prosečan skor svih šest crta (N, E, O, A, C, D) podeljen sa standardnom devijacijom skorova sa šest crta.

Obrada podataka

Implicitne mere

Implicitna mera (relativna jačina povezanosti određenih atributa i koncepata) računa se na osnovu mera latencije i naziva se još i *IAT efekat (ili D mera)* (Greenwald et al, 2003) i dobija se računanjem sledećih parametara³:

1. Standardna devijacija svih vremena kategorizacije (za konkretnog ispitanika) stimulusa trećeg i šestog bloka ($SD_{3,6}$), kao i standardna devijacija četvrtog i sedmog bloka ($SD_{4,7}$);
2. Aritmetičke sredine vremena kategorizacije odvojeno za treći, četvrti, šesti i sedmi blok;
3. Razlike aritmetičkih sredina tako što se od prosečnog RT-a u šestom bloku oduzme prosečno RT za treći blok ($M_6 - M_3$), a od prosečnog RT sedmog bloka stimulusa oduzme se prosečno RT za četvrti blok ($M_7 - M_4$);
4. Svaka od razlika se podeli odgovarajućom SD-om⁴ (npr. $(M_6 - M_3) / (SD_{3,6})$).
5. Prosek navedenih količnika predstavlja D meru.

Drugim rečima, IAT efekat predstavlja meru jačine asocijacije između pojmova koja se dobija tako što poredimo vreme reakcije u dva zadatka kombinovane diskriminacije (evaluativno kompatibilne kombinacije, npr. *Ja-Stabilan*, *Drugi-Nestabilan* i evaluativno nekompatibilne kombinacije, npr. *Drugi-Stabilan*, *Ja-Nestabilan*) (Schmukle & Egloff, 2005). Veličina razlike u vremenu reakcije između „lakog“ (tj. kongruentnog ili kompatibilnog) i „teškog“ (nekongruentnog ili nekompatibilnog) zadatka ukazuje na individualne razlike u konekcijama između čvorova asocijativnih mreža (Steffens & Plewe, 2001).

D mera koja ima nultu vrednost, ukazuje da je kod ispitanika jačina asocijacije između jedne kategorije i druge kategorije koncepta mete sa određenim konceptom ili atributom podjednaka. Pozitivna vrednost D mere ukazuje da je asocijacija između stimulusa datih u drugom bloku snažnija od asocijacije između stimulusa datih u prvom, odnosno da je prosečno vreme latencije kraće u drugom bloku.

Međutim, pošto je u pitanju mera zasnovana na vremenu reakcije (RT mera), otvaraju se pitanja u vezi sa tretmanom (a) vremena latencije u situacijama u kojima su ispitanici dali netačan odgovor, kao i (b) ekstremnih vrednosti u vremenima odgovora ispitanika. Grinvald i saradnici su pokazali da se snažniji i „čistiji“ IAT efekti dobijaju kada se u izračunavanje implicitne mere uključe i korigovana vremena odgovaranja u situacijama u kojima ispitanici

³ Šema računanja IAT efekta predstavlja adaptaciju algoritma koji preporučuju Grinvald i saradnici (Greenwald et al, 2003)

⁴ Pošto su veličine razlika između aritmetičkih sredina eksperimentalnih tretmana korelirane sa varijabilnošću podataka iz kojih su računate aritmetičke sredine, deljenjem sa SD korigujemo razlike aritmetičkih sredina (Greenwald et al, 2003).

daju netačan odgovor (Greenwald et al, 2003). Ovako izračunata D mera omogućava bolje „zahvatanje“ odgovarajućih individualnih razlika koje su posledica jačine asocijacija a ne nekih drugih varijabli. Naime, autori su ukazali da što je blok parova stimulusa (kategorija – atribut) nekongruentniji sa našim eksplicitnim self-asocijacijama, to se veći broj grešaka javlja u odgovaranju, tj. kategorizaciji stimulusa. U skladu sa tim, isključivanjem pokušaja u kojima ispitanici pogreše umanjuje se razlika u prosečnom vremenu reagovanja na suprotne blokove stimulusa i time se umanjuje IAT efekat. Grinvald i saradnici predlažu dve procedure za korekciju, a koje uzimaju u obzir i vremena latencije u ovim pokušajima. Jedna od njih je da se ova vremena zamene zbirom prosečnog vremena reagovanja konkretnog ispitanika u konkretnom bloku stimulusa i "kaznom" u iznosu od 600 ms. Druga varijanta jeste da se greške zamene zbirom prosečnog vremena reagovanja konkretnog ispitanika u konkretnom bloku stimulusa i iznosa od dve standardne devijacije vremena reagovanja tog istog ispitanika za taj blok (Greenwald et al, 2003). Osim predloga u vezi sa tretmanom grešaka, autori navode da se iz analize isključe rezultati u kojima je vreme reakcije kraće od 400 ms i duže od 10000 ms, kao i rezultati onih ispitanika koji u više od 10% pokušaja odgovaraju brže od 300 ms (Greenwald et al, 2003).

Eksplicitne mere

Za obradu podataka biće korišćene deskriptivne statističke mere, korelaciona analiza, parcijalne korelacije i regresiona analiza.

Značaj istraživanja

Procena bazičnih dimenzija ličnosti dominantno se obavlja pomoću različitih eksplicitnih mera. Imajući u vidu ograničenja koja su vezana za njihovu upotrebu, istraživači su razvili i različite implicitne mere, među kojima se po metrijskim karakteristikama može izdvojiti Test implicitnih asocijacija. U pogledu teorijske utemeljenosti implicitnih mera, još uvek ne postoji potpuno slaganje među istraživačima. Ovaj rad bi u tom pogledu trebalo da omogući bolje razumevanje prirode implicitnih mera i jasnije ukaže na procese koji stoje u njihovoj osnovi. Osim toga, rezultati bi trebalo da pruže informacije o tome da li je eksplicitne mere moguće dopuniti ili eventualno zameniti implicitnim merama, što bi moglo da ima značajne reperkusije na rešavanje praktičnih problema, kao što je selekcija ljudi.

Struktura rada

Rad će se sastojati iz sledećih delova:

Teorijski deo

- Uvodni deo – u okviru koga će biti predstavljen problem, prikazani rezultati prethodnih istraživanja i problemi u merenju individualnih razlika
- Ciljevi istraživanja
- Hipoteze istraživanja

Metodološki deo

- Opis uzorka i toka istraživanja
- Varijable i instrumenti u istraživanju
- Tehnike obrade podataka

Rezultati istraživanja i interpretacija podataka

Diskusija

Zaključci

Literatura

Literatura:

1. Arcuri, L., Castelli, L., Galdi, S., Zogmaister, C. & Amadori, A. (2008). Predicting the Vote: Implicit Attitudes as Predictors of the Future Behavior of Decided and Undecided Voters. *Political Psychology*, 29, 369 – 387
2. Asendorpf, J. B., Banse, R. & Mücke, D. (2002) Double dissociation between implicit and explicit personality self-concept: The case of shy behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 380-393.
3. Ashton, M. C. & Lee, K. (2008). The HEXACO Model of Personality Structure. In Boyle, G. J., Matthews, G. & Saklofske, D. H. (Eds.) *The SAGE Handbook of Personality Theory and Assessment – Vol 2 Personality Measurement and Testing*. Los Angeles, SAGE, pp. 239-260 Sa interneta google books
4. Back, M. D., Schmukle, S. C. & Egloff, B. (2009). Predicting Actual Behavior From the Explicit and Implicit Self-Concept of Personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 533-548
5. Banse, R., Seise, J., & Zerbes, N. (2001). Implicit attitudes towards homosexuality: Reliability, validity, and controllability of the IAT. *Zeitschrift für Experimentelle Psychologie*, 48, 145-160,
6. Bosson, J. K., Swann, Jr. W. B., & Pennebaker, J. W. (2000). Stalking the Perfect Measure of Implicit Self-Esteem: The Blind Men and the Elephant Revisited? *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 631-643
7. Bornstein, R. F. (1995). Sex differences in Objective and Projective Dependency Tests: A Meta-Analytic Review. *Assessment*, 2, 319-331
8. Boysen, G. A., Vogel, D. L., & Madon, S. (2006). A public versus private administration of the Implicit Association Test. *European Journal of Social Psychology*, 36, 845-856.
9. Cacioppo, J. T., Bernston, G. G., Lorig, T. S., Norris, C. J., Rickett, E., & Nusbaum, H. (2003). Just Because You're Imaging the Brain Doesn't Mean You Can Stop Using Your Head: A Primer and Set of First Principles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 650-661
10. Chen, S. & Chaiken, S. (1999). The Heuristic-Systematic Model in Its Broader Context. In Chaiken, S. & Trope, Y. (Eds.). *Dual-process theories in social psychology*. New York: The Guilford Press, pp. 73-96
11. Costa, P.T. & McCrae, R. R. (1995). Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64, 21-50.

12. Costa, P. T. & McCrae, R. R. (2008). The Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). In Boyle, G. J., Matthews, G. & Saklofske, D. H. (Eds.) *The SAGE Handbook of Personality Theory and Assessment – Vol 2 Personality Measurement and Testing*. Los Angeles, SAGE, pp. 179-198 Sa interneta google books
13. Craik, K. H. (2007). Taxonomies, Trends, and Integrations. In Robins, R. W., Fraley, R. C. & Krueger, R. F. (Eds.). *Handbook of Research Methods in Personality Psychology*. New York, The Guilford Press, pp. 209-223
14. Cunningham, W. A., Johnson, M. K., Gatenby, J. C., Gore, J. C. & Banaji, M. R. (2003). Neural Components of Social Evaluation, *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 639-649
15. Cunningham, W. A., Johnson, M. K., Raye, C. L., Gatenby, J. C., Gore, J. C. & Banaji, M. R. (2004). Separable neural components in the processing of Black and White faces. *Psychological Science*, 5, 806-813
16. Cunningham, W. A., Preacher, K. J. & Banaji, M. R. (2001). Implicit attitude measures: Consistency, stability and convergent validity. *Psychological Science*, 12, 163-170
17. De Houwer, J. (2001). A Structural and Process Analysis of the Implicit Association Test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 443-451
18. DeHouwer, J. (2003). A Structural Analysis of Indirect Measures of Attitudes. In Musch, J. & Klauer, K. C. (Eds.). *The Psychology of Evaluation: Affective Processes in Cognition and Emotion*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 219-244
19. DeHouwer, J. (2006). What are Implicit Measures and Why Are we Using Them. In Wiers, R. W. & Stacy, A. W. (Eds.). *The Handbook of Implicit Cognition and Addiction*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publishers, pp. 11-28
20. DeHouwer, J. & Moors, A. (2007). How to Define and Examine the Implicitness of Implicit Measures. In Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (Eds.). *Implicit Measures of Attitudes*. New York, The Guilford Press, pp. 179-194
21. DeHouwer, J., Teige-Mocigemba, S., Spruyt, A. & Moors, A. (2009). Implicit Measures: A Normative Analysis and Review. *Psychological Bulletin*, 135, 347-368
22. Đurić-Jočić, D., Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T. (2004). *NEO PI R - primena i interpretacija*. Beograd, Centar za primenjenu psihologiju i Društvo psihologa Srbije
23. Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2002). Predictive validity of an Implicit Association Test for assessing anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1441-1455.
24. Fazio, R. H. & Olson, M. A. (2003). Implicit measures in social cognition research: Their meaning and use. *Annual Review of Psychology*, 54, 297-327
25. Fazio, R. H. & Towles-Schwen, T. (1999). The MODE model of attitude-behavior processes. In Chaiken, S. & Trope, Y. (Eds.). *Dual-process theories in social psychology*. New York: The Guilford Press, pp. 97-116
26. Fiske, S. T. & Taylor, S. E. (2008). *Social cognition – From Brains to Culture*. Boston, McGraw-Hill
27. Gilbert, D. T. (1998). Ordinary personology. In Gilbert, D. T., Fiske, S. T. & Lindzey, G. (Eds.). *The Handbook of Social Psychology*, 4th Edition. New York, McGraw-Hill, pp. 89-150
28. Gosling, S. D., John, O. P., Craik, K. H. & Robins, R. W. (1998). Do People Know How They Behave? Self- Reported Act Frequencies Compared With On-Line Codings by Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1337-1349
29. Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102(1), 4-27

30. Greenwald, A. G., Banaji, M. R., Rudman, L. A., Farnham, S. D., Nosek, B. A. & Mellott, D. S. (2002). A Unified Theory of Implicit Attitudes, Stereotypes, Self-Esteem, and Self-Concept. *Psychological Review*, 109, 3–25
31. Greenwald, A. G. & Farnham, S. D. (2000). Using the Implicit Association Test to Measure Self-Esteem and Self-Concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 1022–1038.
32. Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464–1480.
33. Greenwald, A. G., Nosek, B. A. & Banaji, M. R. (2003). Understanding and Using the Implicit Association Test: I. An Improved Scoring Algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 197–216
34. Greenwald, A. G., Poehlman, T. A., Uhlmann, E., , & Banaji, M. R. (2009). *Understanding and using the Implicit Association Test III. Meta-analysis of predictive validity*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 17-41
35. Hayes, A. F. & Dunning, D. (1997). Construal processes and trait ambiguity: implications for self-peer agreement in personality judgement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 664-677
36. Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwender, T., Le, H. & Schmitt, M. (2005). A meta-analysis on the correlation between the Implicit Association Test and explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1369-1385
37. Ito, T. A. & Cacioppo, J. T. (2007). Attitudes as Mental and Neural States of Readiness – Using Physiological Measures to Study Implicit Attitudes. In Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (Eds.). *Implicit Measures of Attitudes*. New York, The Guilford Press, pp. 125-158
38. John, O. P., Naumann, L. P. & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the Integrative Big Five Trait Taxonomy. In John, O. P., Robins, R. W. & Pervin, L. A. (Eds.) *Handbook of Personality – Theory and Research*, 3rd Edition. New York, The Guilford Press, pp. 114-158
39. John, O. P. & Robins, R. W. (1993). Determinants of Interjudge Agreement on Personality Traits: Big Five Domains, Observability, Evaluativeness, and the Unique Perspective of the Self. *Journal of Personality*, 61, 521-551
40. John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement and Theoretical Perspectives. In Pervin, L. A. & John, O. P. (Eds.). *Handbook of personality*. New York, The Guilford Press, pp. 102-138.
41. Johnson, J. A. (1997). Units of Analysis for the Description and Explanation of Personality. In Hogan, R., Johnson, J. & Briggs, S. (Eds.). *Handbook of personality psychology*. San Diego, Academic Press, pp. 73-93
42. Jordan, C. H., Spencer, S. J., Zanna, M. P., Hoshino-Browne, E., & Correll, J. (2003). Secure and defensive high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 969-978.
43. Karpinski, A. (2004). Measuring Self-Esteem Using the Implicit Association Test: The Role of the Other. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 22-34
44. Kim, D. Y. (2003). Voluntary controllability of the Implicit Association Test (IAT). *Social Psychology Quarterly*, 66, 83-96.
45. Knežević, G. (2003). *Koreni amoralnosti*. Beograd, Centar za primenjenu, Institut za psihooška i kriminološka istraživanja i Institut za psihologiju
46. Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T. & Đurić-Jočić, D. (2004). Petofaktorski model ličnosti. Beograd, Centar za primenjenu psihologiju

47. Knežević, G., Radović, B., Opačić, G. (1997). Evaluacija "Velikih pet" modela ličnosti kroz analizu inventara ličnosti NEO PI R, *Psihologija* 1-2, 7-40
48. Knežević, G., Savić, D., Kutlešić, V., Jović, V., Opačić, G. & Šaula, B. (submitted). Disintegration: A basic personality trait – A reconceptualization of psychosis as a personality trait. *European Journal of Personality*
49. Lane, K. A., Banaji, M. R., Nosek, B. A. & Greenwald, A. G. (2007). Understanding and Using the Implicit Association Test: What We Know (So Far) About the Method. In Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (Eds.). *Implicit Measures of Attitudes*. New York, The Guilford Press, pp. 59-102
50. Larsen, R. J. & Buss, D. M. (2008). *Personality psychology*. Boston, McGraw Hill
51. Lazarević, Lj. B. & Knežević, G. (2008). Provera faktorske strukture baterije za procenu intelektualnih sposobnosti KOG9. *Psihologija*, 41, 489-505
52. LeBar, K. S., Gatenby, J. C., Gore, J. C., LeDoux, J. E. & Phelps, E. A. (1998). Human Amygdala Activation during Conditioned Fear Acquisition and Extinction: A mixed-trial fMRI study. *Neuron*, 20, 937-945
53. LeDoux, J. E. (2000). Emotion Circuits in the Brain. *Annual Review of Neuroscience*, 23, 155-184
54. Matthews, G., Deary, I. J. & Whiteman, M. C. (2003). *Personality traits*, 2nd Edition. Cambridge, Cambridge University Press
55. McAdams, D. P. (1992). The Five-Factor Model in Personality: A Critical Appraisal. *Journal of Personality*, 60, 329-361
56. McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1997). Personality Trait Structure as a Human Universal. *American Psychologist*, 52, 509-516
57. McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1999). A five-factor theory of personality. In Pervin, L. A. & John, O. P. (Eds.). *Handbook of personality*. New York, The Guilford Press (pp. 139-154).
58. McCrae, R. R. & Costa, P. T. (2003). *Personality in Adulthood – A Five Factor Theory of Personality*, 2nd Edition. New York, The Guilford Press.
59. McCrae, R. R. & Costa, P. T. (2008). The Five-Factor Theory of Personality. In John, O. P., Robins, R. W. & Pervin, L. A. (Eds.) *Handbook of Personality – Theory and Research*, 3rd Edition. New York, The Guilford Press, pp. 159-181
60. McCrae, R. R., Terracciano, A. & 78 Members of the Personality Profiles of Cultures Project (2005). Universal Features of Personality Traits From the Observer's Perspective: Data From 50 Cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 547-561
61. McCrae, R. R. & Weiss, A. (2007). Observer Ratings of Personality. In Robins, R. W., Fraley, R. C. & Krueger, R. F. (Eds.). *Handbook of Research Methods in Personality Psychology*. New York, The Guilford Press, pp. 259-272
62. McGregor, I., Nail, P. R., Marigold, D. C., & Kang, S.-J. (2005). Defensive pride and consensus: Strength in imaginary numbers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 978-996.
63. Mierke, J. & Klauer, K. C. (2001). Method-Specific Variance in the Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 1180-1192
64. Moskowitz, G. B. (2005). *Social cognition – Understanding self and others*. New York, The Guilford Press
65. Nosek, B. A. (2005). Moderators of the relationship between implicit and explicit evaluation. *Journal of Experimental Psychology: General*, 134, 565-584
66. Nosek, B. A. (2007). Implicit-Explicit Relations. *Current Directions in Psychological Science*, 16, 65-69

67. Nosek, B. A., Greenwald, A. G. & Banaji, M. R. (2005). Understanding and Using the Implicit Association Test: II. Method Variables and Construct Validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 166-180
68. Nosek, B. A., Greenwald, A. G. & Banaji, M. R. (2007). The Implicit Association Test at Age 7: A Methodological and Conceptual Review. In Bargh, J. A. (Ed.) *Automatic processes in social thinking and behavior*. Psychological Press, pp. 265-292
69. Nosek, B. A. & Smyth, F. L. (2007). A multitrait-multimethod validation of the Implicit Association Test: Implicit and explicit attitudes are related but distinct constructs. *Experimental psychology*, 54, 14-29
70. Nosek, B. A. & Hansen, J. J. (2008). Personalizing the Implicit Association Test Increases Explicit Evaluation of Target Concepts. *European Journal of Psychological Assessment*, 24, 226-236
71. Olson, M. A. & Fazio, R. H. (2004). Reducing the Influence of Extrapersonal Associations on the Implicit Association Test: Personalizing the IAT. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 653-667
72. Paulhus, D. L. & Vazire, S. (2007). The Self-Report Method. In Robins, R. W., Fraley, R. C. & Krueger, R. F. (Eds.). *Handbook of Research Methods in Personality Psychology*. New York, The Guilford Press, pp. 224-239
73. Petty, R. E. & Cacioppo, J. T. (1986). The elaboration likelihood model of persuasion. In Berkowitz, L. (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 19). New York: Academic Press, pp. 123-205
74. Petty, R. E. & Wegener, D. T. (1999). The elaboration likelihood model: Current status and controversies. In Chaiken, S. & Trope, Y. (Eds.). *Dual-process theories in social psychology*. New York: The Guilford Press, pp. 37-72
75. Perugini, M. (2005). Predictive models of implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 44, 29-45.
76. Pinter, B. & Greenwald, A. G. (2005). Clarifying the Role of the "Other" Category in the Self-Esteem IAT. *Experimental Psychology*, 52, 74-79
77. Phelps, E. A., Cannistraci, C. J. & Cunningham, W. A. (2003). Intact performance on an indirect measure of race bias following amygdala damage. *Neuropsychologia*, 41, 203-208
78. Saucier, G. (2008). Measures of the Personality Factors Found Recurrently in Human Lexicon. In Boyle, G. J., Matthews, G. & Saklofske, D. H. (Eds.) *The SAGE Handbook of Personality Theory and Assessment – Vol 2 Personality Measurement and Testing*. Los Angeles, SAGE, pp. 29-54
79. Schmukle, S. C. & Egloff, B. (2005). A Latent State-Trait Analysis of Implicit and Explicit Personality Measures. *European Journal of Psychological Assessment*, 21, 100-107
80. Schnabel, K., Asendorpf, J. B. & Greenwald, A. G. (2007). Using Implicit Association Tests for the Assessment of Implicit Personality Self-Concept. In Boyle, G. J., Matthews, G., & Saklofske, H. (Eds.) (2007). *Handbook of Personality Theory and Testing*. London: Sage. Pp. 508-528
81. Schnabel, K., Asendorpf, J. B. & Greenwald, A. G. (2008). Assessment of Individual Differences in Implicit Cognition. A Review of IAT Measures. *European Journal of Psychological Assessment* 2008; Vol. 24(4):210-217
82. Schnabel, K., Banse, R., & Asendorpf, J. B. (2006a). Assessment of implicit personality self-concept using the Implicit Association Test (IAT): Concurrent assessment of anxiousness and anger. *British Journal of Social Psychology*, 45, 373-396.

83. Schnabel, K., Banse, R., & Asendorpf, J. B. (2006b). Employing automatic approach and avoidance tendencies for the assessment of implicit personality self-concept: The Implicit Association Procedure (IAP). *Experimental Psychology*, 53, 69-76.
84. Schröder-Abé, M., Rudolph, A., Wiesner, A., & Schütz, A. (2007). Self-esteem discrepancies and defensive reactions to social feedback. *International Journal of Psychology*, 42, 174-183.
85. Smederevac, S. & Mitrović, D. (2006). *Ličnost – metode i modeli*. Beograd, Centar za primenjenu psihologiju.
86. Steffens, M. C. (2004). Is the implicit association test immune to faking? *Experimental Psychology*, 51, 165-179.
87. Steffens, M. C. & Plewe, I. (2001). Items' Cross-Category Associations as a Confounding Factor in the Implicit Association Test. *Zeitschrift für Experimentelle Psychologie*, 48, 123-134
88. Steffens, M. C. & Schulze König, S. (2006). Predicting Spontaneous Big Five Behavior with Implicit Association Tests. *European Journal of Psychological Assessment*, 22, 13-20
89. Szarota, P., Zawadzki, B. & Strelau, J. (2002). Big Five domain and gender as determinants of rater agreement: a comparison based on self- and peer-rating on the Polosh Adjective List. *Personality and Individual Differences*, 33, 1265-1277 abstract
90. Thomas, S., Burton Smith, R. & Ball, P. (2007). Implicit Attitudes in Very Young Children: An Adaptation of the IAT. *Current Research in Social Psychology*, 13, 75-85
91. Trope, Y. & Gaunt, R. (1999). A dual-process model of overconfident attributional inferences. In Chaiken, S. & Trope, Y. (Eds.). *Dual-process theories in social psychology*. New York: The Guilford Press, pp. 161-178
92. Vazire, S. (2006). Informant reports: A cheap, fast and easy method for personality assessment. *Journal of Research in Personality*, 40, 472-481
93. Waller, N. G. (1999). Evaluating the structure of personality. In Cloninger, C. R. (Ed.). *Personality and psychopathology*. Washington, D.C., American Psychiatric Press, pp. 155-197
94. Wilson, T. D., Lindsey, S. & Schooler, T. Y. (2000). A Model of Dual Attitudes. *Psychological Review*, 107, 101-126
95. Wittenbrink, B. (2007). Measuring Attitudes through Priming. In Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (Eds.). *Implicit Measures of Attitudes*. New York, The Guilford Press, pp. 17-58
96. Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (2007). Introduction. In Wittenbrink, B. & Schwarz, N. (Eds.). *Implicit Measures of Attitudes*. New York, The Guilford Press, pp. 1-13
97. Wolf, B., Momirović, K. & Džamonja, Z. (1992). *KOG3 – Baterija testova inteligencije*. Beograd, Centar za primenjenu psihologiju

NASTAVNO NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA,
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Izveštaj komisije o oceni teme doktorske disertacije

Ljiljane Lazarević

Odnos implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti – mogućnosti Testa implicitnih asocijacija u proceni bazičnih dimenzija ličnosti

Na sednici Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu, održanoj 10.12.2009. godine, izabrani smo u komisiju za pisanje izveštaja o predlogu teme doktorske disertacije pod naslovom Odnos implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti – mogućnosti Testa implicitnih asocijacija u proceni bazičnih dimenzija ličnosti koju je predložila Ljiljana Lazarević.

Problem:

U predloženom istraživanju bio bi ispitan odnos tzv. implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti u proceni bazičnih dimenzija ličnosti. Metodologija, koja predstavlja standard, u ispitivanju ovog problema oslanja se pre svega na tzv. mere samoizveštaja i rejtinga posmatrača (R mere). Ove mere pored svojih prednosti kao što su: omogućavanje prikupljanja bogatstva informacija, motivacija subjekata da ih primenjuju, efikasnost primene, imaju i izvestan broj nedostataka, recimo: tendenciozno odgovaranje subjekata, socijalna poželjnost, ekstremno odgovaranje i sl. Slična je situacija i sa rejting merama. Pored pozitivnih aspekata (objektivnost i pouzdanost) postoje i mane, prvenstveno pristranost u procenama i ekstremno odgovaranje. Krajem devedesetih godina prošlog veka u psihologiji individualnih razlika se diferencira grupa tehnika koje se nazivaju implicitne tehnike. Srž ove grupe tehnika stoji u ideji da se done do podataka bez eksplicitnog traženja tzv. verbalnih izveštaja od subjekata čije se mere ličnosti ispituju. Primena ovakvih mera pokazala se izuzetno korisnom u tzv. tangentnim psihološkim disciplinama u odnosu na psihologiju ličnosti i psihologiju individualnih razlika kao što je socijalna psihologija, preciznije socijalna kognicija. Kada je reč o prirodi psiholoških procesa koji stoje u osnovi implicitnih mera, u novijoj literaturi pojam implicitnog se vezuje za konstrukt automatizovanog procesa koji je preuzet iz oblasti bazične kognitivne psihologije. Novija metodologija svrstava implicitne tehnike merenja u grupu eksperimentalnih procedura u kojima se tradicionalno primenjuje zavisna varijabla oličena u fizičkoj meri vremena koje je potrebno za izvršenje neke kognitivne operacije, tzv. RT izraženo u milisekundama. Eksperimentalna procedura se sastoji u prikazivanju relativno jednostavnih zadataka u kojima se od subjekata traži da reaguju na odrenene stimulse. Pretpostavka je da je mehanizam koji čini potporu ponašanja ispitanika u ovako osmišljenim eksperimentalnim procedurama delimično van fokusa svesnosti i kognitivne kontrole. Paradigmatičnu eksperimentalnu proceduru u klasi eksperimentalnih implicitnih mera predstavlja Test implicitnih asocijacija tzv. IAT (Implicit Association Test).

Metodologija:

Problem koji Lazarevićeva namerava da ispita u okviru predložene doktorske disertacije, se može razmatrati kroz dve celine. Prvi problem predstavlja ispitivanje odnosa implicitnih i eksplicitnih mera ličnosti. Bazične dimenzije ličnosti predstavljaju crte ličnosti preuzete iz petofaktorskog modela, dezintegracija Kneževića i saradnika i intelektualne sposobnosti Wolfa i saradnika (Costa & McCrae, 1992;; Wolf, 1992; Knežević i sar., u štampi). Poseban problem predstavlja testiranje modela implicitnih mera dobijenih na Testu implicitnih asocijacija u predikciji strukture tzv. R mera. Drugi cilj predloženog istraživanja predstavlja ispitivanje odnosa konzistentnosti ponašanja i vidljivosti crta kroz relacije implicitnih

i eksplicitnih mera.

Hipoteze:

U predloženom nacrtu eksplicirano je ukupno devet radnih hipoteza:

1. Postojanje korelacije implicitnih i eksplicitnih mera
2. Korelacije implicitnih i eksplicitnih R mera biće jednake ili više od implicitnih i eksplicitnih S mera
3. Postojanje inkrementalnog doprinosa implicitnih mera u objašnjenju variranja eksplicitnih R mera u odnosu na eksplicitne S mere
4. Postojanje interakcije između eksplicitnih i eksplicitnih S mera u objašnjenju variranja eksplicitnih R mera
5. Postojanje povezanosti na nivou grupa implicitnih S i R mera
6. Diferencijalni efekat implicitnih i eksplicitnih mera u korelacijama na specifičnim crtama
7. Postojanje razlike u povezanosti u odnosu na konsistentnost crta
8. Postojanje razlike u korelaciji između ipsativnih i normativnih mera
9. Postojanje povezanosti implicitnih mera sposobnosti i objašnjenja strukture postignuća na testovima sposobnosti

Metod:

U istraživanju će učestvovati 200 studenata psihologije Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Uzorak će činiti pripadnici oba pola.

Nacrt:

Istraživanje odgovara klasi korelacionih nacрта.

Varijable:

- Bazične dimenzije ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost, Savesnost, Dezintegracija, Intelektualne sposobnosti
- Varijable konzistentnosti

Instrumenti:

- Test implicitnih asocijacija
- NEO PI R (S i R forma)
- Delta 10 (S i R forma)
- Baterija za procenu intelektualnih sposobnosti KOG9
- Softver za izvonenje psiholoških eksperimenata Super Lab Pro 4.0

Planirana statistička obrada podataka:

U obradi podataka prikupljenih podataka kandidat predlaže upotrebu sledećih statističkih postupaka: deskriptivna statistika, korelacione i regresione analize.

Struktura rada:

Doktorska disertacija Ljiljane Lazarević će se sastojati iz sledećih celina:

Uvodni deo, Ciljevi istraživanja, Hipoteze, Metodološki deo, Rezultati i interpretacija podataka, Završna diskusija, Zaključci i Literatura.

Značaj istraživanja:

Predloženo istraživanje predstavlja dobro ekspliciran relevantan naučni problem koji po svojoj specifičnosti predstavlja pionirsko istraživanje iz ove oblasti psihologije, koji će omogućiti bolji uvid u prirodu implicitnih mera i identifikaciju psiholoških procesa koji čine njihovu potporu. Pored bazičnog naučnog značaja istraživanje će predstavljati i svojevrstan metodološki doprinos psihologiji individualnih razlika.

Pregledom predložene teme Komisija smatra da je problem koji bi trebalo da se obradi u radu od značaja za razumevanje problema odnosa dve kategorije mera u proceni bazičnih dimenzija ličnosti. Takone, smatramo da je predlog istraživanja

metodološki dobro postavljen. Komisija stoga predlaže Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da odobri predloženu temu doktorske disertacije Ljiljane Lazarević.

Prof. dr Dejan Lalović
Doc. dr Goran Opačić
Doc. dr Vasilije Gvozdenović